

KRISTJAN V SVETU

Celostnost svetovnih nazorov je naravna. Trditi smemo, da se razvijemo v osebe šele takrat, kadar vse svoje misli in dejanja vežemo v enotnost enega samega smotra. Življenje nam potrjuje, da zgodovinski učinek nazorskega izživljanja izhaja predvsem iz prizadevanja po enotnosti resnice.

Vendar moramo priznati, da sega totalnost današnjih nazorov predaleč. Zgodovinski učinek njihovega izživljanja se ne sklada več z njihovo vrednostjo. Za to sta dva vzroka.

Totalni svetovni nazori so najprej načelno prezahtevni, ker skušajo reševati prav vsa življenjska vprašanja — tudi tista, ki imajo svojo lastno avtonomnost — predvsem z religiozno-metafizičnim odgovorom, s čimer vnašajo v zgolj tehnična vprašanja gospodarske, socialne in politične narave neposredno nazorsko vrednotenje. S to kršitvijo relativne avtonomnosti se onemogoča strokovno gledanje na vprašanja in prenaša njih odprto medčloveško reševanje na zaprto reševanje v okviru posameznih nazorov. Tako so dosedanji nazori povzročali naravnost smešno diferenciranje, ko so na primer na Slovenskem po vaseh ustvarjali po dve posojilnici ali zadruzi, čeprav bi po zdravi pameti smela biti tam le po ena skupna in močna. Podobno pa grešijo tudi novi bojeviti nazori, ko predlagajo take načrte novega družabnega reda, ki niso izraz naravnih dejstev, ampak podaljšek njih metafizike, čeprav gre v vseh teh konceptih za blaginjo vsega človeštva, ne pa samo za blaginjo pripadnikov enega nazora.

Totalni svetovni nazori pa so tudi praktično nezadostni, ker pripadniki poedinega nazora kljub načelni enotnosti danes nimajo potrebne etične čistosti za reševanje velikih vprašanj. Zaradi pomešanosti svojih načel z razrednimi, strankarskimi, osebnimi predsodki noben nazor nima danes dovolj ustvarjalne sile za polaganje pozitivnih temeljev novega sveta. Nič čudnega ni torej, če se nekateri nazori zatekajo v obča načela, drugi pa se rešujejo v nasilno totalitarno dejavnost.

Tudi pripadniki krščanskega svetovnega nazora čutijo to zagato. Kdor bi hotel danes združiti vse kristjane kot kristjane v javni akciji, bi naletel na težave, ki smo jih pravkar omenili. Danes se niti katoliki ne morejo združiti v skupni volji, da bi kot katoliki enako gledali na določen zgodovinski položaj in

hoteli isto rešitev v tem ali onem gospodarskem, socialnem ali političnem področju. Prav pri njih so pravilna načela morda najbolj pomešana z najrazličnejšimi predsodki.

Če to, kar smo zdaj povedali o etični nemoči nosilcev svetovnih nazorov, primerjamo s tem, kar smo povedali zgoraj v zvezi z zahtevo po odprtem in znanstvenem reševanju vseh tistih vprašanj, ki se tičejo človekovega družabnega življenja, namreč njegovega gmotnega in duhovnega eksistenčnega minimuma, potem moramo reči, da ta zagata v zadostni meri nakazuje smer, v kateri naj svetovni nazori zavzemajo pravičnejše razmerje do življenjskih vprašanj, ne da bi pri tem kaj utrpeli na svoji polnosti. Ne vemo, kako se bo usmeril razvoj sam po zadnjem in končnem spopadu sodobnih taborov sveta, vendar je močno verjetno, da se bo bolj ali manj uveljavilo načelo o razmejitvi področij in da bo človeštvu dana prilika, da se v izvenstrankarski opredeljenosti združi v delu za svoje skupne življenjske cilje. Pač pa dobro čutimo, da se že danes vedno češče javljajo kršanski glasovi sami in hočejo obračuna z dosedanjo prakso, ker želijo že danes novega razmerja do življenja in soljudi.

Kaj naj si predstavljamo pod novim razmerjem do življenja in soljudi? Predvsem novo, krepkejšo obveznost do življenja in soljudi. Obveznost, kot se je izražala v zadnji dobi med kristjani, je bila izraz bodisi kulturnega individualizma bodisi zakrinkane svetobežnosti. Odgovornosti se zavedati se ne pravi imeti vrednostno lestvico, izgotovljena moralna merila, duhovno zaokrožen svet in si iz take duhovne premoči po mili volji izbirati odgovornosina področja, če le mogoče seveda taka, ki nudijo čim manj konfliktov. To je že precej izprijena odgovornost, ki ji najdemo sledove pri zelo izpostavljenih in celo pri zelo kulturnih kristjanih. Nič čudnega, če poznamo predvsem dva izraza take odgovornosti, apologetski način izživljanja, kjer prevladuje defenzivni način nad ofenzivnim, in reformistična usmerjenost, kjer prevladuje delnost nad celotnostjo. Oba izraza pomenita negotovo razmerje do življenja.

Danes so namreč tudi kristjani tako neogibno postavljeni v sredo jasnih smeri časa in prostora, da je človeško mogoč le en izhod: poudarjeno življenjsko stališče. Stvarnost sveta, v katerem živimo, je tako tesno navezana na človeka in človek sam je stvarno in duhovno tako povezan z njo, da je človeško življenje danes razvidno posebno kot usoda, to se pravi kot človekova povezanost z zgodovinskimi silami. Seveda se človekova odgovornost ne razodeva nikjer v jasnih in enomernih oblikah, ampak se mora razjasniti in pridobiti v borbi s silami, ki sodelujejo v človeku in izven njega. Vse, kar se javlja v obliki vprašanj, kriz, napetosti in kakršne koli nejasnosti, mora iti skozi sfero vesti; zato si te življenjske negotovosti ne smemo nepravilno skrajšati, to je s samo avtoriteto ali s pristanikom

na racionalno ali sploh kako delno razvidnost. Obveznost čutiti se danes pravi odločati se tako, da imajo odločitve značaj odgovora na bistvena in stvarna vprašanja časa. Taki odgovori pa so možni seveda le takrat, kadar jih na eni strani prevzema načrtna skrb za človekove življenjske pogoje in kadar so na drugi strani izraz človečnosti.

Kakšni pa so motivi, ki narekujejo kristjanu novo razmerje do življenja?

Prvi razlog je razlog sodobne človeške nuje. Na tisoče ljudi vedno bolj trpi za posledicami nenavnega gospodarskega in političnega reda. Na milijone ljudi izgublja svojo človečnost v nečloveških položajih. »Kdor je lačen, ga je treba najprej nahraniti in mu šele potem pridigovati,« je dejal Tomaž Akvinec. Če duhu zagotavljaš neogibno potreben gmoten položaj, ki mu omogoča razvoj, se to ne pravi predpostavljati snovnost duhu. Kristjani sami danes nimajo tiste moči, da bi lahko učinkovito nastopiti proti negativnim silam zgodovine, četudi izločijo iz svojega občestva vse site in brezbrizne brate. Bilo bi naravnost zločinsko, ko bi se današnji kristjani hoteli odtegniti osnovni človeški borbi zoper revščino in telesno ter duhovno sužnost, borbi, ki bi jih združila z nekrstjani, težečimi za istimi družabnimi cilji. Kristjan, ki bi se tej borbi odtegoval, bi potrjeval mnenje, da ima današnja Pilatova politika resnične pripadnike med kristjani.

Iti pa je treba še dalje. Meja med resničnimi kristjani in med nekrstjani ni tako enostavna, kakor ločilnica med dvema socialnima skupinama. Pod farizejstvom enih in pod naivno nevednostjo drugih pozna le Bog sam resnične obrise svoje Cerkve. Pravi kristjani se morajo poleg vidnih zavedati tudi nevidnih meja svojega občestva in videti sledove krščanstva tudi tam, kjer jih partizanski duh noče videti.

Zagata kristjanov se je povečala posebno z dejstvom, da so nekatere pristne krščanske zahteve — ali vsaj zahteve, ki so najbolj razumljive z vidika krščanskega nauka — dvignili na svoj ščit nekrstjani in se z vsem ognjem začeli boriti za njih uresničitev. Saj lahko rečemo, da sta zahtevi po osvobajanju človeka in po njegovem uresničevanju postali monopol gibanj, ki niso samo nekrščanska, ampak celo protikrščanska. Kljub temu kristjani še niso spoznali svojih dolžnosti, nasprotno, nevednost kristjanov vedno bolj kazi krščanstvo. Meščansko farizejstvo se je v njih tako razpaslo in preproste množice so se v svojem pojmovanju vere že tudi tako oddaljile od evangelijskih resnic, da je danes sploh nemogoče z dosedanjo tehniko dela odpreti in rešiti religiozno vprašanje. Ravno tako nemogoče je v dosedanjih oblikah začeti kakršno koli versko ali socialno akcijo, kajti bati se je, da jo kristjani že takoj v začetku obtežijo z nerazumevanjem, izigravanjem, posebno pa z izrabljanjem. Saj smo že zgoraj omenili, da so, ravno med kristjani

načela tako pogosto pomešana s predsodki, kakor morda pri nobenem drugem svetovnem nazoru.

Zahtevo po sodelovanju moramo kristjani upoštevati še prav posebej zato, ker nam je najbolj dano občutiti, da je resnica danes v življenju razdrobljena. Čeprav se zavedamo, da krščanstvo predstavlja v svoji dogmatični vsebini nedeljivo resnico, vemo na drugi strani, da v človeškem življenju živi resnica le kot utelešena resnica. Kakor hitro torej spoznamo, da niso kristjani tisti, ki jo pretežno ostvarjajo, ampak nekristjani, smo v svoji vesti dolžni podvreči sociološko-zgodovinsko pogojeni krščanski svet ostremu čiščenju. Kristjani sami morajo prvi na delo, da ločijo krščansko vsebino od zgodovinske reakcije, da osvobodijo krščansko resnico navlake, ki jo duši. Izvršiti je treba neusmiljeno kritiko krščanskega sveta, v kolikor predstavlja sociološko zgodovinsko resničnost. Ta krščanski svet smo mi vsi, nikogar ni med nami, ki bi ne bil prizadet. Iz sebe moramo iztrgati lahke in nevarne intelektualne navade, vsa čustvena teženja v duhovno in telesno udobnost ter vsa samoljubna nagnjenja sploh, izžgati ves egoizem, razna nerazumevanja, s katerimi napadamo resnico, kadar je nočemo spoznati, ker ne prihaja iz naših najožjih vrst. Kajti prej smo dolžni prisluhniti tesnobi in bolečini nekristjana kakor dnevne modrovanju kristjana, ki ga najbolj zanima vprašanje njegovega ljubega miru.

Krščanski svet prihaja z ostalim življenjem vred v novo fazo, pred nami se že odpira nova resničnost. Zgodovina je dosledna in nepovratna: tega, kar nam zdaj prinaša, ni še nikdar bilo. Ne poenostavljajmo svojih sodb spričo novega sveta, marveč se mu odprimo ponižni in junaški. Krščanstvo je usmerjeno v najdaljšo prihodnost, zato nehajmo istiti zvestobo do večnosti s konservativnim nazorom ali čustvo večnostne razgibanosti z verskim sentimentalizmom. Nič se bolj ne zoperstavlja nepremičnim perspektivam racionalizma in idealizma, kakor krščanstvo v svoji zgodovinski napetosti. Krščanstvo, ki mora stvarno preživeti vso zgodovino, preden zaživijo njegove resnice v vsej polnosti, je usmerjeno zoper vse spiritualizme, ki zaničujejo snovne pogoje zgodovine, ki gojijo zagrenjena čustva do novih pojavov in sistematsko nezaupanje do sleherne dobe. Pravi kristjani morajo najti stik z vsemi nekristjani, ki se hočejo izviti iz podobnih zagat in ustvariti pravične življenjske pogoje. Kako najti ta stik?

V ta namen si moramo predstaviti, kakšno je v tej zadevi katoliško stališče. Najprej pa, kakšno je katoliško naziranje o Cerkvi sami.

Katolik ne more pristati na materialistično gledanje na Cerkve, na omejevanje njenega nadnaravnega bistva na zgodovinsko izpopolnjevanje in koristnost, niti na le idealistično gledanje

njanjo, ki njeno duhovno resničnost omejuje na abstraktno bistvo in jo postavlja v zgolj nevidne razsežnosti. Za katolika ni niti abstraktnega krščanstva in zgolj nevidne Cerkve ter nikdar v življenju uresničenega občestva niti zgolj zgodovinskega, zgolj vidnega in pokvarjenega krščanstva. Pač pa ločimo med Cerkvijo in kristjani.

Cerkev ima telo in dušo, je vidna in nevidna, v neprekinjeni in bistveni rasti zvezana s Kristusom; Cerkev ostaja vedno ista kljub zaporednim zunanjim oblikam, v katerih se prilagajo dobi. Kristjani pa so ljudje, ki kot nosilci nadnaravnih vrednot težijo za organiziranjem blagostanja na zemlji in ki kljub težnji po uresničenju kraljestva božjega na zemlji tega ideala nikoli docela ne dosežejo. V kolikor se njihova mišljenja in človeška ravnanja združijo v zgodovinsko gmoto, govorimo o krščanskem svetu, v kolikor pa nastane iz njih določen zgodovinski organizem, govorimo o krščanstvu ali o naravnem krščanskem redu. Obeh likov sicer ni mogoče ločiti, vendar pripisujemo drugemu zavestnejšo pot, večjo smotrnost in večje razpolaganje z izkuštvi. Zato je le v tem krščanskem redu mogoče razviti sodelovanje med kristjani in nekrstjani.

Če izhajamo iz te perspektive, razlikujemo dva zmotna načina, kako si kristjani danes zamišljajo svoje mesto v svetu. Prvi način postavlja kristjane v zaprt prostor sredi časovnega reda in jih vzgaja v tej trdnjavi za pridne vojščake sredi hudobnega sveta. Taka vzgoja je nevarna, ker zahteva v poznanjeni borbi od kristjana le zunanji pristanek, uspava njegovo vest in ga napravi za farizeja; do zunanjega sveta pa stopi v razmerje temeljnega nezaupanja, kar se večkrat izrazi celo v obliki pesimistične filozofije o svetu. Tako stališče je tudi teološko napačno, kajti edino zgolj nevidna Cerkev si zadostuje sama iz sebe, ne pa sociološko in zgodovinsko pogojen krščanski svet, ki so v njem dobri in slabi tako pomešani, da »Cerkvi ne pripadajo le krščeni, ampak na neviden način vsi ljudje dobre volje«, kakor je to nekje povedal Maritain. Kdor zamenjuje Cerkev in družaben izraz Cerkve v določenem času, mu to prav gotovo narekuje predvsem sociološki čut.

V nasprotju s tem načinom pa hočejo nekateri kristjani izbrisati sleherno mejo med krščanskim in nekrščanskim svetom, bodisi da to delajo iz slabosti duha, bodisi iz premajhne vere, napačne ljubezni ali prevelike zvestobe času. Tudi ti v nekem smislu naturalizirajo krščanstvo, ker zamenjujejo univerzalnost in sinkretizem, apostolskost in socialnost.

Kje naj se torej ustvari ta stik kristjanov z nekrstjani?

Izvršiti se more le v obsegu, ki ne zadeva dogmatičnega področja; kristjani, posebno katoličani, ne morejo sodelovati na popravljanju ali izpopolnjevanju svoje dogmatične stavbe ali na ustvarjanju neke nove, ne da bi se pri tem sinkretizmu

izneverili svoji lastni vsebini. Ravno tako pa ne morejo sodelovati pri akcijah, ki v javnem in zasebnem življenju izpodkopavajo tla krščanskemu apostolatu.

Na drugi strani pa do sodelovanja z nekristjani ne sme priti nikjer tam, kjer gre za obrambo preživelih ali splošni človeški morali nasprotujočih družabnih naziranj in njihovih časnih položajev, bodisi gospodarskega ali kulturnega značaja. Kajti če morajo kristjani braniti večno bistvo krščanstva, morajo ravno tako pravično varovati značaj časnosti in z njo zvezano človečnost. Kristjani so doslej izrabljali časno oblast tako, da so jo postavljali v službo določenemu sociološkemu ali političnemu konceptu — največkrat seveda nazadnjaškemu — ter s tem povzročali istenje verskih smotrov z zgolj človeškimi interesi.

Ta zloraba, ki jo imenujemo klerikalizem, ne obstaja le v neposrednem poseganju duhovne avtoritete v zgolj družbene zadeve, v izkoriščanju vere za doseg oblasti in za zaščito socialnih interesov, ki se spretno skrivajo za verskimi motivi, ampak se dogaja manj vidno in bolj posredno, zato pa nič manj nevarno v najrazličnejših oblikah duhovnega imperializma, ko se v najdelikatnejših položajih razodene surova ošabnost človeka nad kristjanom, ko se ozki organizator in nestalni politik postavljata nad duhovnim ustvarjalcem, ko z neodgovorno gotovostjo načenjata vsa vprašanja življenja in človeškega srca, ko se z moralnimi in splošnimi načelnimi ukrepi bližata stvarnosti, čeprav ji ne moreta blizu z zgolj moralističnimi in retoričnimi prijemi. Morda je v tem načinu — značilnem posebno za našo ožjo domovino — podan primer najnevrednejše miselnosti med sodobnimi kristjani, nevrednejše od miselnosti tistih kristjanov, ki javno in dejansko stopijo v vrste vojščakov zoper svobodo in pravičnost.

To zlorabo sem očrtal v kratkih zarisih zato, da se bo določeneje videla smer, ki nas pelje do pravilnega stališča. Ta smer nas v nasprotju z načelno-abstraktnim pojmovanjem svetnosti vodi do življenjsko-konkretnega pojmovanja svetnosti. V nasprotju s srednjeveškimi ustanovami, ki so skoraj brez izjeme temeljile na zahtevi verske enotnosti vsega življenja, in v nasprotju z dosedanjo prakso, ki je skušala krščansko enotnost življenja vzdrževati v sociološko zaključenih verskih taborih, kažejo znamenja, da se bodo morali kristjani odpreti tudi resničnosti sedanjih tehničnih in socialno-političnih dobe in zavzeti do nje novo razmerje. Kratko in malo, priznati bodo morali pravilno avtonomnost sveta in svetnosti, ki se je že nakazala.

Zadnje stoletje ni pokazalo samo velikega razvoja v obvladovanju sveta in odkrivanju njegove mnogovrstnosti, ampak je odkrilo tudi potrebo po rešitvi vprašanja, kako brez nasilja zajeti in urediti imanentno stvarnost. Vsi smo priče dramatičnemu boju med nazori, ki duhovni boj lbijejo v vseh življenjskih

področjih in povzročajo v njem odvečne, nenaravne napetosti. Ta boj je sicer nujen, ker je razvojno pogojen. Ko pa se bo ta boj med življenjskimi totalitarizmi použil do konca, bo prej ali slej nastal v človeštvu odpor diferencirane in svojim lastnim zakonom pokorne narave proti metafizičnemu posegu v njeno imanenco in avtonomnost. Človekova zavest bo morala čimprej ločiti indiferentno, tehnično naravo od tiste narave, ki človeka neposredno podpira v njegovih osebnih inkarnacijah. Ločiti bo torej morala med naravo, ki predstavlja temelj telesnega obstoja, in med naravo, ki predstavlja neposredni temelj duhovnega obstoja, v tem smislu, da podeli prvi avtonomnost, ker dejansko ne bo mogla biti več golo sredstvo duhovnega sveta, in da podeli drugi novo, čistejšo tehniko duhovnih sredstev. Ta razlika mora nastati čimprej zato, ker so v bistveni zahtevi po telesnem obstoju lahko združeni in edini bolj ali manj vsi ljudje, medtem ko so načini duhovnega obstajanja in izživljanja zopet v bistvu različni.

Za doseg tega je potrebno najprej znanstveno obdelati tisti del resničnosti, ki je bila do sedaj zanemarjena in ki je od gledanja nanjo odvisna pravilnost socioloških načel. Lahko rečemo, da so se krščanski misleci, teologi, filozofski in duhovni pisatelji vse do danes mnogo bolj zbirali na terenu intimnih razmerij človekovih do božanstva in to razmerje naravnost čudovito poglabljali, tako da so ustvarili vrtoglav aparat duhovno-asketične normativnosti, skoraj popolnoma pa so zanemarili teologijo o medčloveških odnosih, o človeškem zemeljskem življenju kot takem. Dolga stoletja so močno bogatili individualna razmerja med duhom in telesom, pri tem pa čudno zanemarjali razmerja med duhom in snovjo na sociološkem in političnem področju. Katoliška teologija se je zasidrala predvsem v problemih in procesih individualizma. Ker je na podlagi tega prevladalo mnenje, da notranje človekovo življenje odvezuje kristjana od zunanje izkustvenega življenja in od tehnično strokovnega obvladovanja zunanjega sveta, sta se razvila dva ozka načina krščanskega mišljenja: na eni strani moralizem, ki vidi smoter in vrhunec delovanja v zgolj moralnem ocenjevanju in ki to moralno ocenjevanje upostavlja kot splošno veljavno načelo, — na drugi strani pa verski cerebralizem, zgolj intelektualna zavzetost za totalno krščansko resnico. Nerazumevanje za praktično stran vesolja je povzročilo tudi to, da ni prišlo do reda in jasnosti v človekovi naravi sami. Pomanjkljiva kozmogonija pomeni vedno tudi pomanjkljivo antropologijo.

Zato bo tisto načelo, ki bo poleg avtonomnosti svetnega področja moralo usmerjati razvoj nove družbe, predvsem načelo človekove osebne izpolnitve. Načelo človekove osebe bo po Maritainu postalo nekoč duhovna usmerjenost vsega kulturnega človeštva, kajti to načelo se bo lahko razodelo kot temelj in

vodilo izvennazorske človeške skupnosti. Izpolnitev osebne poslanstva je namreč slehernemu človeku dolžnost. Na to vodilo se bo moral opreti tudi bodoči zakonodavec, to se pravi, da se bo mnogovrstna struktura družbe morala zgraditi tako, da bo človeku zagotovila gmotni in duhovni obstanek. Kristjan bo še prav posebej lahko pristal nanj, ker predstavlja oseba neokrnjeno bazo za poln razvoj krščanskega duhovnega sveta.

Človekova oseba je na eni strani člen družbe, člen, ki se mora podrediti socialno-političnemu ogrodju človeštva, da doseže skupen družbeni smoter, na drugi strani pa je oseba nekaj tako samostatnega, da je nadrejena skupnostnemu izpolnjevanju življenjskih pogojev, ker preko njih teži še v svojo lastno izpolnitev. Nujno je, da se s tem istočasno znižuje in razširja ravnina za ustvarjanje vsem ljudem neogibno potrebnega družabnega reda in da se istočasno dviguje iz tega reda duhovna svoboda osebe. Taka družba naj bi izpolnjevala svojo dolžnost do Cerkev posredno, ne več neposredno, torej tako, da bo zasledovala najprej svoj lastni občestveni smoter in ga polagala kot temelj verske dejavnosti v kristjanovo osebo. To bo laicizirana družba, ki bo po svoji vitalnosti krščanska. V taki družbi bodo živeli verniki in neverniki, združeni v skupni volji po doseganju polne človečnosti, ki jo bodo verniki razvijali dalje v smislu katoliškega krščanstva, tako da bodo pri tem angažirali le samega sebe, svoje osebno krščanstvo, ne pa svojo Cerkev, tako da pri urejanju družabnega reda in vsem ljudem služočih ustanov ne bo padala krivda na Cerkev, marveč na nje same.

IVO PIRKOVIČ

LOGIČNO VREDNOTENJE IZKUSTVENE ZNANOSTI

Od časa do časa opažamo, da se razvnamajo učeni, akademski prepiri o takih prirodoslovnih vprašanjih, o katerih se zdi, da so pomembna za človekov svetovni nazor, in ki bi ostala sicer skrita v strokovni literaturi. Oglašajo se nepridoslovci, ki žele ob takih prirodoslovnih vprašanjih braniti svoje življenjsko naziranje, in zopet drugi, ki mu hočejo to naziranje izpodkopati. Na splošno vedo pri takih debatah eni premalo prirodoslovja, drugi pa zopet premalo modroslovja. Mnogo takih preprirov bi si človek prihranil že, če bi se ozrl po zgodovini in spoznal, da so se vršili vedno, v vsaki dobi pa ob drugih vprašanjih. V teku časa predmeti svetovnonazorskih sporov (različne znanstvene teorije) sami po sebi izginjajo, ker jih prirodoslovne vede niso mogle nič več vzdržati, ne pa morda po zaslugi akademskih svetovnonazorskih preprirov.

Toda, če je bil ideološki boj ob prirodnoslovnih vprašanjih nekoč utemeljen v samem pojmovanju narave izkustvene znanosti, ne najde take utemeljitve danes nič več. Kar malo čudno se sliši, da pojmiyo ljudje, ki branijo s prirodnoslovnimi debatami idealističen svetovni nazor, sami kajkrat znanost čisto v materialističnem duhu 19. stoletja in da prav zaradi tega svojega praktičnega materialističnega pojmovanja znanosti nastopajo za idealističen nazor na tak način. Materialistično je namreč jemati prirodnoslovne izsledke kot nespremenljivo božjo resnico, zakaj po svoji naravi je izkustveno znanstvena resnica samo zgodovinska resnica, ki bo ob svojem času prišteta med preživele ideje in ki zavoľjo tega ne more dokazovati nekaj absolutnega.

Iz tega razloga morda ne bo odveč, če bom poizkusil nakazati prevrat, ki smo ga doživeli glede pojmovanja znanstvene resnice od polpretekle, materialistične dobe pa do danes, da bomo razumeli kakšen logičen smisel smemo teorijam izkustvene vede pripisovati in da ne bomo pomena takih teorij niti precenjevali niti podcenjevali, kar se oboje dogaja.

*

Ko je začela znanost tako uspešno predirati v drobni svet materije in pa v mikroskopsko strukturo živih organizmov, je začelo prirodnoslovje odločilno oblikovati človekovo miselnost. Špekulativna metoda je bila samo še »pijana filozofija« (L. Feuerbach), izpostavljena zasmehu filozofov — prirodnoslovcev. Čemu iti po tako nepriradni poti iz metafizike v fiziko, kar so prej radi delali, ko pa nam je fizikalni svet dan neposredno v čutnih zaznavah, so si mislili prirodnoslovci. Namesto o težko pojmljivih abstraktnih idejah prejšnjih filozofskih šol, so začeli razmišljati rajši o tvarnih prvinah (mehanisti), pozneje pa o energiji (energetiki), ki naj bi bila poslednji vzrok vseh fenomenalnih izprememb, tedaj tudi poslednji vzrok in razloga pojava življenja.

Predvsem je bilo odločilno in pomembno Mayerjevo odkritje zakona o ohranjevanju energijske substance. Ta zakon pravi, da ni mogoče najmanjšega dela energije uničiti, niti to substanco v osamljenem mehničnem sistemu povečati. V vesoljstvu energija samo prehaja iz oblik v nove oblike, kar se nam na zunaj kaže kot zaznatne izpremembe.

To čisto prirodnoslovno dognanje pa je izzvalo težko miselno knizo, usodno za stoletje. Pomislimo v zvezi s tem prirodnoslovnim zakonom samo na človeka! Čutni dražljaj je brez dvoma posebna energijska oblika, ki se spremeni v čutilu v živčno energijo in ta v možganih v obliko, ki zbudi zavest. Sedaj so sklepali takole: Zavest je neko posebno psihično stanje, ki je nastalo po spremembi. Če bi bila psiha neka nadprirodna stvarnost, potem se mora pri čutnem doživetju nekaj energije izgubiti iz fizikalnega sveta, zakaj sprememba zavesti je mogla nastati le tako, kakor

nastane vsaka druga sprememba, s porabo energije. V tem primeru s porabo živčne energije. Ker pa izkustvo potrjuje veljavnost Mayerjevega zakona povsod in tudi pri človeku, ki so mu skrbno izmerili energijske izpremembe v telesu, se je zdel prirodoslovni filozofiji prejšnjega stoletja logičen in prirodni izhod iz težave s pomočjo domneve, da duša ni metafizične narave, ampak fizične. Psihična energija naj bi potem bila samo ena izmed mnogoterih oblik ene in iste fizikalne energijske substance. Metafizika je zgubila po sodbi materialističnega prirodoslovja v znanosti svojo domovinsko pravico, njeno dediščino pa naj bi prevzeli fizika in kemija.

Bolj bistroumni misleci so opazili, da je prineslo to sklepanje v prirodni red stvari namesto poenostavljenja prav za prav še večjo zamotanost. Zakaj, če so predrle v svet duše po tej miselnosti fizikalne kakovosti in fizikalna kajstva, je bilo treba prav tako na drugi strani raztegniti duševna svojstva na neživi svet. Sposobnost zavestnega odzivanja na dražljaje in spomin sta z logično nujo postala (vsaj po mnenju onih, ki so misel razpletali dalje) najsplošnejši atribut snovnega sveta. Plitvejši prirodoslovci so si to nekoliko mučno logično nujo prihranili (filozofija materializma je ostala prav za prav vedno samo neizdelan osnutek, menda zavoljo nade, da se bo z znanostjo razvijala nujno vzporedno) in se jim je zdel potem svet sila preprost. Posebno še, ko so upali, da bodo z Webrovo in Fechnerjevo psihofiziko lahko tako rekoč izmerili človekovo dušo.

Spominjam se, da se je goriška »Veda« nadejala, da bo mogoče matematično natančno rešiti vprašanje socialne pravičnosti na materialistični osnovi, ker bo mogoče najti ročnemu delu energijski ekvivalent duševnega dela. Fizika je izmerila, da predstavlja 427 kilogrammetrov mehničnega dela prav tolikšno energijo, kakor ena kalorija toplote. Recimo, da smo duševnemu delavcu izmerili med njegovim delom s primernim kalorimetrom v možganih sprostitvev ene kalorije toplote, potem vemo, da ga je plačati za opravljeno duševno delo tako, kakor delavca, ki je zanesel en (oziroma 427) kilogram bremena 427 (oziroma en) metrov visoko. V poštev bi prišel morda samo še sorazmernostni količnik, če bi priznali različnim oblikam energije različno ceno.

Takšna fizikalna sociologija se je gradila tedaj na domnevi absolutne veljavnosti zakona o ohranjevanju energije in absolutne veljavnosti načela vzročnosti (fizikalni dražljaj je v z r o k zavestnemu doživljaju). Proti temu naziranju so postavili domnevo psihofizičnega paralelizma, ki ga brani modroslovje še danes. »Narava in izkustvo« je postalo geslo časa (Büchner).

Toda med tem, ko so ostale take ideje bolj v krogih modroslovcev, so zajeli Darwinovi nauki ljudske množice v mnogo večjem obsegu. Darwinizem je ena izmed redkih znanstvenih idej, ki je predrila tudi v nešolane glave. Posebno je postal last ljud-

skih množic pozneje, ko se je razvnel po zaslugi Ernsta Häckla ob njem eden najstrastnejših kulturnih bojev, kar jih človek pomni, in ko se ga je polastila dnevna politika ter poulična propaganda v svoje posebne namene. Toda, kjer so na delu strasti, bodi v napadu ali v obrambi, tam je znanost vedno sumljive cene. Zato je Darwin v znanstvenem pogledu mnogo neporečnejši kot ujedljivi Häckel, ker ima vse lastnosti pravega znanstvenika, ki sledi samo ljubezni do znanstvene resnice in išče to resnico brez strasti. V splošnem danes še nismo pravični v ocenjevanju onih časov in bi bilo pravičneje imenovati oni zloglasni »darwinizem« rajši »häckeljanizem«. Seveda ne gre ocenjevati Darwina in znanstvenika sploh, če hočemo biti pravični, z merilom druge, na primer svoje dobe. Danes je celo bosopeti šolar bolj učen od Darwina, ni pa zato v primeri z njim že tudi večji znanstvenik ali sploh znanstvenik.

Zato nam pomeni darwinizem danes samo še zgodovinsko fazo razvoja prirodoslovja in ni nič več nekaj živega, kar bi bilo treba pobijati. Današnja razvojna teorija je od darwinizma že zelo daleč in bi se prirodoslovec malce osmešil, če bi ga poskušal danes še posebej zavračati ali tudi zagovarjati. Toda po zaslugi Häcklove šole so se polastili razvojne teorije neznantstveniki, ki so v vnetem prepiru čisto pozabili, da gre čas naprej in da so ostali na bojnem polju osamljeni s prazno lupino kot vzrokom prepira v rokah.

Razvojna teorija se je zdela nevarna, ker je materialistična šola napačno razlagala, češ, če so nastale živalske vrste po splošnem razvoju iz ene same prvotne celice, potem je ovrženo poročilo sv. pisma o ustvaritvi živalskih vrst in misel na posebnega Stvarnika postane odveč. To je bilo čisto v skladu s težnjo monističnih materialistov, ki so zanikali v naravi in svetu nadnaravne vzroke in sile. Iz tiste dobe je ostalo potem za nekatere katoličane z razvojno teorijo združeno čisto po krivici vedno nekaj trpekega prizvoka, zavaljo česar merijo razvojno teorijo neredko še danes s čisto drugo, po duhu materialistično mero, ki za druge prirodoslovne teorije ni običajna.

Toda v prejšnjem stoletju je šel darwinizem v prilog materialistične miselnosti. Brez transcendentnih bitnosti in brez nadnaravnih vzrokov je postajal svet nazorno pojmljiv in zdelo se je, da je resnica bližja čutnonazornemu načinu spoznavanja, kakor so mislili prej.

Kakšne narave je tedaj poslednja resnica o fenomenalnem svetu in v kakšnem odnosu je človekovo spoznanje do nje po materialistični zamisli?

S svojimi nasprotniki se bori materializem »s sredstvi, ki jih more vsakdo videti in potipati«, za razliko od nasprotnikov, ki jim služijo samo »domneve in hipoteze«, je zapisal L. Büchner v svojem znamenitem materialističnem katekizmu

»Kraft und Stoff«, ki je doživel dvajset izdaj in je bil v tistem času najbolj čitana knjiga. »Stvari moramo vzeti kakršne so v resnici in ne kakor bi si jih utegnili izmišljati« (Virchow). »Izkustveno prirodoslovje nima drugega namena, kot poiskati resnico« (Cotta). Seveda od subjekta nezavisno resnico, objektivno resnico. Zato domneva ne more dobiti pravega mesta v prirodoslovju. »Hipoteza ne more nikdar služiti za osnovo znanstvenemu sistemu. Hipoteza zapušča na način in v obsegu, v katerem jo uporablja filozofska špekulacija, edino varna tla človeškega pojmovanja, čutno spoznanje, in se spenja v področja, ki jih ni, ali pa so naši nazornosti vseskozi nedostopna. V svojem blodenju brez cilja ne bo prišla hipoteza nikdar do konca« (Büchner). »Prirodoslovec pozna samo telesa in lastnosti teles. Kar je preko tega, je transcendentno in transcendenco pojmuje kot blodnjo človeškega duha« (Virchow).

Ni čudno, če je bil to čas najširšega populariziranja znanosti, ker je preprostim mislim znanstvenika mogel slediti tudi neuk in abstrakcij nezmožen človek. Saj je čutno spoznavanje dano človeku primarno, saj je čutno pojmovanje stvari razvojno prvotnejše od abstraktnega. Prirodoslovje je postalo laična visoka šola liberalizma, ki se je z materialistično miselnostjo rodil in razvil.

Objektivna resnica tedaj po materialističnem modroslovju ni nedosežna. Človek jo bo uzrl vso v drobnogledu in jo otipal s prsti. Poslednja resnica je stvarne narave. Zato jo je zgrešeno iskati na špekulativen način in zato je tudi neopravičljivo postavljati v imenu znanosti gole domneve.

Po materialističnem nauku bi morala znanost povedati, kakšen je svet v resnici, ne pa kakšen bi utegnil biti, ali pa kakšnega bi si človek utegnil predstavljati.

Bil pa je to samo sen svoje dobe, tako živ sen, da se je zdel resnica. Čudno je, da človek skoro ne more živeti brez utopij. Vsaka doba je imela svojo, prejšnje stoletje je imelo materialistično.

Danes mislimo precej drugače, ker pojmujeemo logično vrednost izkustvene znanosti precej drugače, kot jo je razumel Büchner ali Virchow.

*

Človek, ki je zavrtel v sobi električno stikalo in naredil luč, mi je nepričakovano postavil vprašanje: »Kaj pa je prav za prav elektrika?«

Začel sem razmišljati, kaj naj mu odgovorim. Saj sem prebral o elektriki že toliko knjig, izčrpnih in površnih, dobrih in slabih, strokovnih in modroslovnih. Vkljub vsej tej učenosti nisem našel najbornejšega odgovora. Razmišljal sem potem o svoji zadregi

in spredidel, da bi lahko odgovoril samo: elektrika je nekaj, ali pa morda največ: elektrika je količina.

Zakaj, če bi dejal, da je elektrika skupek elektronov, bi bilo to toliko, kakor če bi rekel, da je elektrika razdeljena v delce, s čimer pa bi mogel odgovarjati samo vprašanju: kakšna je elektrika. Bistvo stvari ne bi bilo še nič pojasnjeno, samo potisnil bi to bistvo v elektron. Oni, ki poznajo prirodoslovje iz šeste ali osme strani naših dnevnikov, bodo morda ugovarjali, češ, saj so dognali, da so električni atomi (elektroni) valovanje, s čimer so nadomestili staro statično materialno načelo z dinamičnim. To, kar se nam je zdelo prej mrtva gmota, je le živo gibanje. Morda je tedaj poslednje bistvo tvarnosti valovno gibanje. To zмотo je res mogoče včasih srečati. V resnici pa po odkritjih valovne mehanike niso izvedli snovnega načela ali načela elektrike na načelo gibanja (valovanja). Tvarnost je ostala prav tako nepojasnjena neznanka, kakor je bila kdaj koli prej. Nosilca mehanične gmote danes ne razumemo nič bolje kot ga je razumel Büchner ali Newton ali kateri starogrških modroslovcev. De Brogliejevo »materialno valovanje« ni materija sama, ampak materijo v resnici samo spremlja. Če pa hočemo biti kritični, ne smemo trditi niti tega, ampak smemo reči le, da se materija obnaša tako, kakor da bi jo vodilo neko samo po sebi nezaznatno in nesnovno valovanje. Materialno valovanje je gola matematična funkcija, le namišljena geometrična forma, po kateri se materialne prvine ravnaajo. Res se je zdelo še pred desetletjem, da bo mogoče nadomestiti statično materialno prvine s sestavom valovanj in postaviti vmes znak istosti. Toda ker tem valovanjem ni bilo mogoče naprtiti niti ene fizikalnih lastnosti materije, je fizik spoznal, da je odkril le nove zakone stvarne kinematike, tvar pa se je skeptila zopet v ekstenzivno težko neznanko, katere eno in neizbežno lice je še električnost.

Spoznavamo, da je bistvo kajstva, Kantov »Ding an sich«, človeškemu razumu in spoznavni sili nedosežno.

Naše znanstveno spoznanje se omejuje v pogledu kajstva stvari na odnos istovetnosti in neistovetnosti. Pojasnim to s primerom. Maxwell je spoznal, da so elektromagnetični (radijski) valovi po fizikalnem svojstvu to, kar je vidna svetloba. S tem seveda bistva stvari ni pojasnil, ampak je iz podobe sveta izločil od dveh neznank eno, oziroma je spoznal istost dveh neznank, ki sta se zdeli prej različni. — Toplota je kinetična energija molekul, materija je zgoščena oblika energije. To so prepomembna človekova spoznanja o kajstvu, ki poenostavljajo podobo stvarstva. Nikoli pa ne bo tak način spoznavanja pojasnil, kaj je po svojem notranjem in poslednjem bistvu stvar sama. Mislimo, da za človeka tudi ni drugega načina spoznavanja, ki bi to zmožel.

Ne vemo, koliko neznank, koliko kaj je v bo človeku končno

preostalo, ko se bo v geološki bodočnosti moral Flamarionov poslednji Adam boriti s sovražno naravo samo še za golo telesno življenje, ali ko bo morda biološka in z njo tudi psihološka sila vrste homo sapiens začela upadati, ker ohranijo višje vrste svojo življenjsko silo na splošno samo nekaj milijonov let, kar je v geološkem merilu malo. Da pa bodo take neznanke o bistvu stvari ostale človeku do konca, smo uverjeni, ker smo prepričani, da človekov razum ni pravo orodje za spoznanje vzrokov in dna fenomenalne resničnosti.

Izločanje neznanek iz kozmične podobe so zelo redki in ne navadni dogodki v razvoju znanosti. Vsakdanja in podrobna naloga raziskovalčeva je iskati odgovor na vprašanje kako. Če ne vemo, kaj je elektron po svojem bistvu, nam je mogoče vsaj dognati, kako se ponša. Če je nedoumno statično jedro sveta, bo človekovemu razumu pojmljivo vsaj njegovo dinamično bistvo. Res je spoznal človek zakone, ki vladajo telesom na nebu in na zemlji in je te zakone izkoristil, da gleda po njih v preteklost in v bodočnost. To znanje mu omogoča, da gleda v nepredstavno velike časovne in prostorninske razsežnosti, čeprav je v prostoru in času prikovan na tesen prostor in čeprav ima le slabotno telesno oko.

O svetu imamo svojo znanstveno podobo. Naj precej povem, da je doživel prirodoslovec materialistične miselne šole svoje prvo razočaranje, ko je postalo jasno, da znanstvena podoba o svetu ne more biti nič več v vseh svojih delih čutno nazorna, ker je bilo potrebno v njo vpeljati načelno nenazorne prvine, ki jih je zahteval logično misleči razum. Takšna prvina je na primer imaginarni del matematičnega prostora, ki daje skupaj z nam izkustveno znanim realnim prostorom kompleksen prostor. Kam naj postavimo poleg našega znanega, realnega prostora, ki ga čutno doživljamo, še imaginarni in čutni nazornosti nepojmljivi del, si ne moremo predstavljati. Logična nujnost pa nam pove, da se del fizikalnega dogajanja vrši tudi v tem neznanem prostorninskem področju. Čutna nepredstavljalnost je obenem logična nujnost in logična razvidnost.

Obenem že tudi spoznamo, da je ono dogajanje v imaginarnem prostoru, da je objektivna resničnost imaginarnega prostora sploh samo gola domneva ali hipoteza, pa če je logično še tako nujna. Takih logičnih nujnosti, ki jim po poti čutnega zaznavanja načelno ni mogoče do živenga, srečujemo v izkustvenih vedah na vsak korak in so mnogokrat nosilke razpredenih znanstvenih teorij. To, kar se imenuje v materialističnem jeziku Büchnerja ali Virchowa še blodnja človeškega duha, postaja po logični nuji sestavina kozmične znanstvene podobe. Sen materialistične šole je neizpolnjiv v pogledu zahteve po čutni nazornosti, pa tudi v pogledu njenega stališča do hipoteze, ker si ni mogoče zamisliti brez domnev niti najstrožjega pozitivizma, ki bi mogel še za-

dovoljivo izpolnjevati praktično (tehnika) in spoznavno teoretično nalogo znanosti. Nekatera znanstvena področja so sploh en sam sestav domnev. Geolog ima že podobo o notranji izgradnji naše zemlje, čeprav nismo prodrli v njo še globlje kot 0,05 odstotka njenega premera. Zvezdoslovec ima že podobo o notranji sestavi planetov, Sonca in zvezd stanic. Kozmologija nas uči, kako se je razvijalo vesoljstvo, kar je vseskozi čista hipoteza. Zgradba atomov je domneva. Psihologija, paleontologija, medicina, zgodovina in zgodovinske vede sploh so zgrajene bolj ali manj na domnevah. Na zgradbi znanosti so izoblikovani nekateri deli v celoti iz hipotez, včasih pa je naloga hipoteze, da zlepi neposredno pridobljene delce in da ustvari tako na umeten način celoto, kakor zlepi arheolog najdene kosce v celoto in dopolni manjkajoče dele.

Arheolog upošteva vse znane okolnosti, da je njegova rekonstrukcija kar najverjetnejša. Tudi znanstvena podoba objektivnosti je samo rekonstrukcija, ki more imeti značaj le večje ali manjše verjetnosti, ne da bi mogli zanjo kdaj trditi, da je res verna podoba resničnega sveta. Morda so nekatere znanstvene hipoteze daleč od stvarnosti, lahko smo o tem kar prepričani. Očitno bo to šele tedaj v bodočnosti, ko jih bo treba zamenjati zopet z novimi. Saj je razvoj znanosti nenehno rušenje in grajenje, predelovanje in izpopolnjevanje miselnih sestavov in ko se že zdi, da dobiva misel izdelano podobo, je morda v resnici le dozorela za — arhiv. Ko je ob koncu prejšnjega veka napovedal veliki mislec Helmholtz zaključitev znanstvene podobe sveta, ni slutil, da so tej podobi dnevi že šteti.

Toda spoznanje, da je znanstvena teorija samo časoven pojav, samo zgodovinska misel, nas ne more opravičiti, da bi odrekli hipotezam značaj znanosti, ali da bi razlikovali med njimi bolj znanstvene od manj znanstvenih. Znanstvena hipoteza utegne biti po svojih okolnostih in razlogih, ki so jo poklicali v življenje, le bolj ali manj verjetna, ne pa tudi bolj ali manj znanstvena. To velja potem tudi za že ovržene teorije. Lamarckizem je znanost svoje dobe, čeprav ga danes ni mogoče več zagovarjati. Če bi kdo trdil, da Newtonova teorija težnosti, njegova emisijska teorija svetlobe, ali darwinizem, niso pojavi znanosti, ta bi moral potem zanikati znanstvenost tudi današnjim hipotezam, ker je bila vsaka teh teorij v svojem času logično utemeljena, kakor je logično utemeljena današnja znanost.

Svojevoljno pa je po svojem okusu in svetovnonazorskih simpatijah izbirati med teorijami, katere zaslužijo ime znanosti, katere pa ne.

Smel bi kratko zaključiti: Hipoteza je postala neogilben del znanosti. Stopnja njene verjetnosti je funkcija različnih okolnosti, ki jo opravičujejo, ni pa mogoče deliti hipoteze še po večji ali manjši znanstvenosti. Znanstvena misel je po svoji naravi

zgodovinski pojav in zato ni nekaj absolutnega, kakor je bil še prepričan materializem, ali kakor misli pod vplivom materialistične šole kajkrat še današnji človek, neredko celo tisti človek, ki misli, da je nasprotnik materialistične miselnosti.

V resnici tudi materialistična šola ni bila nikoli dosledno brez hipotez. V novejšem času se kritični duh pojavlja v obliki pozitivističnih teženj po izločitvi iz znanosti vsega, kar je subjektivno človeškega, vedno znova pa izkustvo pokaže, da je taka naloga nerešljiva. Doslednemu pozitivizmu bi preostal namreč le boren kupček med seboj nepovezanih ugotovitev, ki nalog znanosti ne bi mogel izpolnjevati, kaj še, da bi mogel podati kako porabno zaokroženo podobo stvarstva.

*

Bistveni del izkustvenih znanosti so še definicije zakonov in sestavi zakonov, ki podajajo obrise teorij. Kakšna je spoznavna vrednost teh matematičnih definicij? Morda nam taki zakoni podajajo objektivno resničnost in ne predstavljajo samo subjektivne podobe o tej resničnosti. Prepričan sem, da ne! Tehten ugovor imam proti takemu mnenju. Prvi ga je povedal francoski filozof H. Poincaré.

Če bi nam kdo pokazal samo majhen košček neke krivulje, na primer deset centimetrov kroga, katerega bi narisali s polmerom nekaj metrov, potem nimamo prav nobenega sredstva, da bi odločili, da je to prav del kroga in ne morda elipse ali katere druge krivulje. Izmislimo si lahko mnogo krivulj, katerim se bo opazovani del krivulje v mejah merljivosti docela prilegal. Z našim vsakdanjim izkustvom je prav tako. Toplota, pritiski, električne napetosti in tokovi, mehanične hitrosti, so dane našemu neposrednemu opazovanju v razmeroma tesnih mejah, rekel bi, da so samo del loka celotne krivulje. Postavili smo zakone, po katerih se svet v teh izkustvu dostopnih mejah ponaša. O teh zakonih pa ne moremo trditi, da opisujejo resnične razmere, ampak le, da neskladnosti med postavljenim zakonom in merjeno resničnostjo ni mogoče opaziti. To spoznanje je zelo važno. Matematik utegne postaviti za fizikalno dogajanje nepregledno vrsto matematičnih obrazcev, ki se bodo v mejah merljivosti skladali z izkustvom. Kateri od teh je pravi, ni mogoče dognati. Znanstvenik si pomaga na ta način, da si za izbiro matematičnega obrazca, ki naj služi za opisovanje dogajanja, postavi še poseben kriterij: zdi se, da išče priroda sama vedno le preproste rešitve; zato je izbrati med množico količinsko dopustnih obrazcev za obliko zakona vedno po obliki najpreprostejšega.

Neskladnost med izkustvom in matematično opredeljenim prirodnim zakonom utegne postati očitna šele tedaj, če se merilne metode bistveno izboljšajo, ali pa če raztegemo meje

našemu izkustvu. Kadar se to zgodi, naredi znanost korak naprej in mi znamo potem s popravljenim matematičnim obrazcem boljše opisovati resnično dogajanje, kakor smo ga prej. Pravim boljše in ne morda že pravo. Relativnostna teorija opisuje naravo boljše, kot jo je prej veljavna Newtonova, reči pa ne moremo, da jo opisuje že pravilno. Mi tega celo nikoli ne bomo mogli trditi, za nobeno matematično teorijo, ker je praktično izključena možnost absolutno natančnega merjenja in tedaj tudi možnost ugotovitve absolutne skladnosti med zakonom, ki ga je napisal človek, in resničnostjo, ki naj bi jo ta zakon opisoval.

Absolutna natančnost merjenja je logično tako nepojmljiva, kakor je nepojmljiva in nemogoča najkrajša daljica. Po novih dognanjih pa je nenatančnost merjenja utemeljena celo tudi v bistvu merjene stvari in ne samo v nepopolnosti merila.

Če bi človek kdaj z matematično definicijo prirodne zakonitosti pogodil resničnost samo, ne bi mogel tega nikoli spoznati. Zato moramo reči: tudi spoznanje kinematično dinamične stvarnosti je človeku nedosegljiv ideal, čeprav je res, da se tej resničnosti asimptotično približuje. Seveda je spričo tega matematično definiran, izkustven zakon samo hipoteza in ni mogoče zanj trditi, da je prava podoba objektivne resničnosti.

Neogibno je spoznanje: objektivni svet zunaj mene resnično biva, s svojim razumom in s tehničnimi pripomočki pa te resničnosti niti po tvorno statični, niti po kinematično dinamični strani ne moremo spoznati. To, kar nam podaja znanost, je samo podoba resničnosti, podoba, ki je ni mogoče očistiti subjektivno človeških prvin, če nočemo, da bo zgubila znanost svoj praktični in teoretični *raison d'être*. Končno je podoba, ki si jo ustvarjamo v znanosti o svetu, še nujno samo časoven pojav, samo zgodovinska misel.

*

Iz dobe materializma sta v novi čas dve poti. Prva vodi v nekakšen umerjen agnosticizem, ki najde svojo opravičenost v spoznanju, da je poslednje bistvo sveta človeku nepojmljivo. Primernejša je druga pot, ki narekuje prevrednotenje logične cene znanosti. Izkustvena znanost je drugačna vrednota, kot je mislil človek materialistične šole in usmerjenosti. Njena vrednost je bolj tesno povezana s časom in zgodovinskim človekom, kakor smo prej mislili.

IZ POTEPUŠKIH PESMI

KLAVRNA ZGODBA

Čez prag zdaj stopim. Kmalu sive zvezde
napolnijo neba sivó korito.
Pošev stojijo hiše. Dušo mojo
obliva mesec s čeburnjavo hojo,
domače strehe sijajo umito.

Ko da zapuščam svet, odpiram vrata.
Duh zemlje in cvetov udara z mano,
tam lečim staro, širim novo rano
ljubezni, ki ni skromna, ne bahata.

Temó samotno vžgó nje topli udi
in stene kakor žene šepetajo.
Kreposti moje več me ne poznajo,
obljube čiste, plaz strasti jih zgrudi.

Preprosti dan noči lepoto nago
ogrne. Medlo zarjo tihi veter
zaziblje v okno. Krpe luči padajo na drago.
Razmaknem zastor. Mir srditi pljuska v moje reve ...
In spet — za noč — presanjam puste dneve.

OTROK IN MATI

Oblakov bele vreče
plahnijo na zapadu,
večer sedi pred hišo,
šumé skrivnosti v hladu.

Utihnile so ptice.
Njen pokoj je v otroku
in ko na mehkem loku
sloni na licu lice.

V vas gre volnena sreča,
vse póti v nama ždijo,
jasminu sijje peča,
v dlaneh daljave spijo.

Smehlja se ji veselo,
predaleč so tujine,
in zvezde ko drobtine
mu padajo v skodelo.

Usmiljeni moj Jezus,
pred hudim ga obvarji,
ne daj ga premotiti
kdaj potepuški zarji.

LEVSTIK PRVIČ OBIŠČE VUKA STEFANOVIČA KARADŽIČA

(Odlomek iz zgodovinskega romana.)

Vuk Stefanović se je Levstikovega prihoda zelo razveselil, zakaj takoj je začel pospravljati razmetane papirje in knjige. Krepko je stisnil njegovo desnico in glasno poklical ženo Ano in hčerko Mino. Koščena lica mu je zalivala temna rdečica, ki je zamolklo sijala skozi njegovo črmljeno kožo in se silno odbijala od njegovih košatih belih brk, sršavih obrvi in redkih pramenov belih las, ki so mu silili izpod visokega fesa. Naglo in spretno se je gibal s svojo hromo nogo v tesni sobici in spraševal gosta z živahnim glasom:

»Slovenec ste? Kopitarjev rojak? Oh, ubogi kum! Veseli me, da ste se spomnili name! Ana... Mina!«

Tudi Levstik je bil ganjen in z občudovanjem je gledal suhega starca, ki se mu je zdel, da ni rojen iz očeta in matere, temveč izrezan iz planinskega bora.

»Kaj želiš, oče?« se je nekdo oglasil v ozadju z globokim, žametnim glasom, ki je bil skoraj bolj mladeniški kakor ženski. Levstik se je radovedno ozrl in v stranskih vratih je stala visoka mlada deklica, podobna starcu po obrazu in postavi. Vukovo izklesano obličje je spreletel svetel nasmeh.

»Pozdravi, Mina, dragega gosta, Slovenca Levstika, rojaka nepozabnega kuma Jerneja!«

Lahno je pristopila in pozdravila. Starec jo je gledal z ljubečimi očmi.

»Poišči mamico! Pripravita malico! Ne pozabita gnjati, ki jo je poslal prijatelj Vasiljević. Pa sremske črnine nama takoj prinesi, da lahko začneva junaški razgovor.«

Mina se je nasmehnila in odšla.

»Od desetih otrok, ki so se mi živi narodili, imam danes samo še njo in sina Dimitrija.«

Obrnil se je nekoliko vstran in Levstiku se je zdelo, da si je utrl solzo iz očesa. Toda priseči ne bi bil mogel, kajti starec je nenadoma tlesknil z rokami in kriknil: »Glejte jo!« Med vrati je stala debelušna, živahna starka s širokim nemškim obrazom. V rokah je držala pladenj s krožniki in kozarci, preko komolca pa si je vrgla belo krušnico.

»Da, da, pri nas je neprenehoma tekla zibelka, dokler sva bila za to. Kajne, mati Ana, pokora švabska? Saj bi se ti še vedno hotelo!«

»Jaz nisem glava družine in vselej sem skušala ustreči samo — tebi. Če ni bilo sreče, ni bila moja krivda,« je tiho rekla starka in se zatopila v gospodinjsko delo.

»No no, ne s takšno naglico! Poglej si nekoliko tega čvrstega mladeniča! Ali se ti ne zdi, da je malce podoben nepozabnemu kumu? Po stasu ne, ali oči, oči...!« Mati Ana si je obrisala roke v bel predpasnik in je rahlo segla gostu v roke. Nato pa je urno nadaljevala s svojim delom: pospravljala je knjige in papirje, pogrnila mizo in razvrstila s posebno obrednostjo krožnike in kozarce.

»Eh, Ana, pusti te švabske ceremonije!« Vuk je nestrpno pokimal z glavo in tlesknil z jezikom, kakor da bi bil hotel izraziti posebno zadovoljnost. Levstik ga ni razumel, on pa mu je potrkal po rami in prezirljivo rekel:

»Nemka je, pa še Dunajčanka povrh, in nima druge misli in skrbi, kakor da bi me pasla in napajala po vzgledu nemške bolno-vampne gospode. Prijatelj, kako smešni se mi zde ti krožnički in kozarčki, če pomislim, kako smo jedli in pili v četi Čurčija in Jakova Nenadoviča!«

Levstiku se je gospa Ana nekoliko smilila, ona pa se je smehljala moževim besedam z zvestim, malce bedastim smehljajem, kakor bi si jih bila razlagala kot posebno pohvalo. Gospodar se ni zmenil več zanjo, potegnil je gosta k sebi in mu razkazoval podobe otrok na steni.

»Poglejte mladiča Sava! Ni lep in rahel kakor jutranja rosa? Namenil sem ga ruskemu gospodarju, pa ga je ugrabila smrt kot mlečnozobega kadeta v Petrogradu.«

Za hrbtom mu je zahlipala mati Ana in se s poljubom sklonila do njegove desnice.

»Eh, že dobro stara, pojdi in prinesi, kar je treba!«

Oklenila se ga je, on pa se je razsrdil in jo pahnil od sebe.

»Čudni so ti nemški običaji. Pa še vpričo gosta... Ta rdečelični fant je moj Dimitrij. Lepo je dorasel, hvala Bogu! Tega sem namenil Srbiji. Letos dovrši avstrijsko vojaško šolo, takoj nato pa odpotujem z njim h knezu Milošu in ga poprosim, naj ga sprejme v vojsko.«

Starcu je vzdrhtel glas in se mu hripavo nalomil. »Ker nisem bil za puško, sem se lotil peresa, Dimitrij pa naj le zagrabi za orožje. Knjiga ga ne veseli, mišice ima železne in Srbija še ni svobodna.«

Levstik še ni slišal podobnih besed in zdelo se mu je, da posluša balado iz Vukove pesmarice.

Mina je prišla z jedjo. Očetu so še svetleje zasijale oči. »Deset živih otrok se nama je rodilo. Prižigali so se in ugašali so kakor zvezde v viharni noči. Poleg Dimitrija, ki sem ga namenil Srbiji, mi je ostala samo še tale hčerka. Poglej jo, dragi Slovenec, prava Srbkinja je, kakor jo opeva pesem!«

»Oh, očka, nikar me preveč ne hvali, da se ne prevzamem.«

Starec jo je nevoljno pogledal, rekel pa ni nič. Medtem se je vrnila mati Ana z novimi jedili.

»Gospodar, ponudi gostu užičke gnjati in nazdravi mu s srem-sko črnino!«

»Gospod Levstik, mi živimo tukaj, kakor da bi bili globoko v Srbiji, pa ne na cesarskem Dunaju. Oče se še vedno ni navadil evropske hrane in je ves bolan, če mu ne moremo postreči z jedjo, katere je vajen od mladih nog. Na stara leta bi se najrajši vrnil domov in postal kmet.«

»Ženska glava, ti tega ne razumeš! Ognjišče v hiši mojega očeta je ugasnilo. Da bi vsaj doživel trenutek, ko bo Dimitrij zagospodaril na dedovini v Tršiču. Toda on je mestni človek in ne ljubi zemlje in tudi ti je ne ljubiš, hčerka.«

Starec je stopil k mizi. Nato je ponudil Levstiku kruha in soli ter ga povedel na častni sedež; ženski sta molčali, hči je povešala glavo, mati pa je z zvestimi očmi spremljala vsako moževo kretnjo in čakala njegove dobre besede. Vuk pa je skrbel samo za gosta, pokladal je predenj najtolstejše grižljaje in ni odnehal, dokler ni izpraznil na dušek prve kupe. Ženski sta uvideli, da sta nepotrebni, in sta tiho odšli od mize.

Ko sta bila sama, se je starec nagnil k mladeniču. »Saj so nam res potrebne, včasih pa človeku vendarle presedajo.«

Nato se je zasmel s širokim, krepkim smehom in je potrkal Levstika po rami, rekoč: »Seveda mladič, kakor ste vi, si po pravici obeta marsikaj od njih, človek mojih let se jim samo še smeje.«

Jedla sta in pila. Vukov obraz je čedalje bolj bakreno rdel, da so mu bili brki in lasje še bolj beli. »Človek najde pravo slast in nasičenje,« je rekel zadovoljno, »pač samo v tisti hrani, ki je zrasla iz zemlje, v kateri je pokopan njegov rod. Kadar se napijem domačega vina in nasitim z domačo gnatjo, tedaj najbolj razumem našo moško pesem. Tudi kum Kopitar je nad vse ljubil domačo jed in pijačo in trdil je, da mu nobeno vino ni tako teknilo kakor kranjski marvin.«

Levstik je težko pričakoval, da bi se bil pogovor obrnil v takšno smer, ki bi ga bila bolj zanimala kakor razgovor o jedi in pijači. Toliko let je živel pod mogočnim vtisom Vukove pesmarice in njegovih kritičnih spisov, da skoraj sam sebi ni mogel verjeti, da bi bil ta zgovorni in ješči starec — njegov Vuk. Zdaj pa, ko je beseda tako nanesla, ga je začel previdno povpraševati o Kopitarju in zlasti o njunem prijateljstvu in sodelovanju.

Vuk si je zakril obraz z dlanmi, kakor da bi se bil hotel potopiti v spomine. Levstik je začuden gledal njegove roke, bile so popolnoma koščene in temnorjava, skoraj črnikasta koža, posejana z rumenkastimi pegami jih je pokrivala menda samo zato, da niso razpadle.

»Vrag si ga vedi, kaj je bilo v njegovem prijateljstvu!« je zamrmral Vuk in naglo vstal od mize, kakor da bi mu ne bilo dobro. Potem je štorkljal po sobi gori in doli, krilil z rokami in

polglasno govoril s seboj. Toda nenadoma se je zbral in se vrnil z veselimi, mirnim izrazom k mizi. »Edini človek, ki se mu moram zahvaliti, da sem opravil nekaj najnujnejšega dela za srbski narod, je bil Kopitar. Bodisi kakor hoče, resnica je, da je ljubil Srbe. Morebiti se mu je res hotelo malce šokčiti... Toda jaz vem samo to, da se ne bi bil brez njegove pomoči nikdar zavedel lepote in vrednosti naših pesmi in jih seveda tudi ne bi bil začel nabirati. Kar se pa tiče srbskega slovarja, je stvar taka, da mi je nekoč prinesel celo skladovnico lističev in me je tako dolgo pestil, dokler mu nisem obljubil, da začnem nanje zapisovati naše besede, kakor mi bodo prihajale na pamet.«

Vnovič si je zakril obraz, da bi menda boljše razložil vrvenje spominov, Levstik pa je opazil, da mu je privrela svetla solza skozi koščene prste. Toda preden si je mogel razložiti, iz kakšne bolečine je vzrasla, je Vuk vnovič spregovoril z mirnim, le malce poudarjenim glasom: »Čeprav je bil prevesten človek, ki je delal v knjižnici namesto vseh gosposkih lenuhov, je prihajal večer za večerom k Davidovičevim, kjer sem tedaj stanoval, in ni odšel, dokler nismo razložili vse moje dnevne nabire z nemškimi in latinskimi besedami. Ni me sram priznati pred vami, čeprav ste mladič; tem bolje, boste vsaj dje pomnili, da mi je pomagal pisati tudi prve kritike in polemike, zakaj jaz sem preprost človek, več sem se učil od ljudi kakor iz knjig; zoper mene pa je šla skoraj vsa učena srbska gospoda, ki se je upirala, da bi ji književni jezik krojila hajduk in shizmatik.«

»Nerazumljivo mi je, odpustite mi, da vam to kar iz oči v oči povem,« je rekel čez nekaj trenutkov Levstik in kri mu je šinila v glavo, »da se je za vas toliko zavzel, medtem ko si med Slovenci ni poiskal nobenega tako neposrednega učenca.«

Preden je dobro izgovoril, se mu je že starec poredno nasmejal, kakor da je pričakoval podobne besede. »Veste, da še nisem govoril s Slovincem, ki ne bi bil imel sličnega pomisleka? Sicer vam lahko odgovorim tako kakor drugim samo z enim imenom: Miklošič. Ali mar on ni Kopitarjev učenec? In kdo sem jaz in kdo je rektor dunajskega vseučilišča? Če bi bil poreden, bi odbil vaše vprašanje z novim: Kaj imate Slovenci od njegove učenosti in njegovih velikih časti, s katerimi ga obklada učeni svet?«

Levstika so njegove besede zadele in skoraj nejevoljno je odgovoril: »Sami dobro veste, da je njegovo veliko delo, prav kakor vaše, v čast in korist vesoljnemu slovanstvu, zlasti pa narodu, čigar sin je.«

»Tega ne tajim,« je hudomušno odvrnil Vuk in v ugašajočih očeh so se mu kresale nove iskre, »nisem mu tudi nevoščljiv časti in slave, saj mi je prijatelj, samo to sem mislil, da vaš kmet pač nima koristi od njegove primerjalne slovnice. Našemu se po moji slovnici vsaj ne bo pretežko naučiti branja in pisanja, ko

pride njegova ura. Morebiti odkrije nekoč celo samega sebe v svojih pesmaricah in ...»

»Krivični stel« ga je gost nenadoma zavrnil. »Šele, ko bo Miklošič ugotovil, kaj je naša skupna last, kakšna je zgodovina posameznih slovanskih jezikov in kaj je tujega v njih, bomo mogli spoznati, kaj je pravilno in kaj ni, kaj je slovansko in kaj germansko, romansko ali drugačno. In tedaj bodo njegova dela prava zakladnica za vse Slovane.«

»Resnica,« je mirno rekel Vuk, »toda drugačna, kakor mislite. Pot slovanskih jezikov namreč ne vodi v preteklost, temveč v bodočnost. Današnja podoba posameznih slovanskih jezikov je odločilna; seveda jih moremo medsebojno bogatiti, mešati pa jih ne smemo, največja budalost pa bi bila, če bi sanjali o njihovem zlitju v umetelno vseslovansčino. Lepota slovanskih jezikov je v bogastvu besed in oblik. Ne, ne, kar je življenje stvorilo, ne more in ne sme zatreti teorija.« Vukov glas se je krepil čedalje bolj, mladil se je od besede do besede, slednjič je zgubil sleherni prizvok starčeve hripavosti in je zvenel krepko in mladostno. Levstik ga je kar srkal vase, obenem pa je čutil, da mu Vukove besede razsvetlujejo temna vprašanja o jeziku, ki so ga plašila dosedaj.

»Saj sem prav za prav sam čutil isto,« je rekel z razvnetim obrazom. »Ko sem v Ljubljani prebiral vaše pesmarice, sem spoznal, da ste na jeziku narodnih pesmi osnovali srbski književni jezik. Vam je bilo lahko najti temelj književnemu jeziku, kaj pa naj storimo Slovenci, ki nimamo takšnega zaklada, in kjer je celo to, kar se je ohranilo, prevečkrat zloženo v spakedrani gorenjščini ali štirščini?«

»Ne poznam dobro vaših jezikovnih razmer, dragi prijatelj, toda kar živi in je zdravo, ne more biti spakedrano, četudi je morda nepotrebno. Seveda ne smejo biti v književnem jeziku narečja pomešana. Tisto, ki so ga najprej zapisali v knjige, odločuje, vendar ne sme zametati besed drugih narečij.«

»Ta pot se zdi tudi meni najboljša. Toda kako je mogoče, gospod Stefanović, da niste iztrebili iz srbsčine turških besedi? Slovenci smo se v tem primeru bolj postavili, do dobrega smo pregnali vsaj najbolj očitne nemške izposojenke.«

»Prevelika vnema spet ni dobra! Res je bila turška doba prečesto doba nasilja in krivice, vendar je prinesla našemu narodu tudi nekatere lepe darove. Več kakor pol tisočletja smo živeli v zvezi s Turki. Ali je potem kaj sramotnega, če smo si izposodili od njih to ali ono besedo za predmete in pojme, ki jih je prinesla njihova sila? Vidite, meni se dozdeva pretenkovestno čiščenje jezika malce nespodobno. In kadar doživim kaj podobnega, se spomnim kmečkega fanta iz Tršiča, ki je pribežal z menoj preko Donave in si je v Zemunu takoj začel popravljati, snažiti in gladiti svojo lepo, pa preprosto obleko iz domače volne.

Tega pa ni delal iz ljubezni do snage, temveč iz zadrege in zaljubljenosti v gosposke cunje. Čez dobrih štirinajst dni sem ga namreč vnovič srečal in tedaj je bil že v nemški preklani suknji, katero je staknil pri nekem Židu.«

»Vi ste na vaši zemlji močnejši kakor Turek, čeprav se ga niste še do dobrega otresli. Pri nas je pa druga. Naši ljudje so prekvašeni s strahom pred nemštvom, in če jih hočemo vsaj nekoliko ozdraviti, moramo izoblikovati svoj književni jezik, ki bo brez vsakršnega nemškega vpliva. Iz besednega zaklada smo že marsikaj iztrebili, teže bo z rečenicami in nekaterimi besednimi oblikami, ki imajo slovenski videz, pa so vendarle tujega izvira. Mislim, da bi se morali vrniti k dolenjščini današnjih dni, kar je po Kopitarjevem nasvetu poskušal tudi Metelko. Zlasti narečje okrog Velikih Lašč, ki ga najbolj poznam, se mi zdi kaj primerno, da prerodi književno slovenščino. Človek ne bi verjel, koliko je dandanes lepše in pravilnejše, kakor je bilo v Trubarjevih časih.«

Levstik se je začel ogrevati in mislil je, da je prišel trenutek, ko lahko razodene vse svoje načrte o preosnovi književne slovenščine. Vuk pa mu je natočil kupico in ga silil, naj jí in pije. »Gotovo mora biti samo živa dolenjščina poglavitni izvor vaših jezikovnih poprav in prenaredb,« je rekel in dvignil kozarec. »O tem bova razdrla še prenekatero besedo, saj nisi bil danes zadnjič moj gost. Zdaj pa trčiva in izpijva na srečo slovanskih narodov in vsega človeštva! Veš kaj?« je rekel, ko sta izpila. »Ugajaš mi in zato te tikam. Ti pa me obiskuj vsak dan, dokler se ne odpre Dunav, da odpotujeva z Dimitrijem v Beograd. Morebiti te vzameva s seboj, kaj se ve. ...«

Dvignil se je od mize in šel klicat ženo in hčer, naj prineseta nov bokal in svežih jedil. Levstik je čutil, da se je že predolgo zamudil, navzlic temu pa bi bil še rad ostal, zato se je kaj kmalu dal posaditi spet za mizo.

Vnovič sta jedla in pila ter se zapredla v pogovor, ki ni imel ne konca ne kraja. Levstik je bil že nekoliko vinjen od mlačne in goste črnine, pa tudi starcu so čedalje bolj žarele globoke, črne oči. Zdaipazdaj je njun pogovor tako vzkipeł, da sta mati Ana in Mina pritajeno odpirali duri in začudeno kukali v izbo. Obe sta sklepali v en glas, da ni bil oče tako zgovoren in razigran od tistih dni, ko je bil kum Jernej še zdrav.

»O ti, vražji Kranjec,« se je smejal Vuk, »že več ko deset let se nisem tako razklepetal. Pač so prihajali poleg drugih tudi tvoji rojaki v mojo hišo, pa so bili, odpusti, da ti po pravici povem, vsi skupaj prevečkrat zgolj hinavci, ki niso nikdar vedeli, za katero stvar bi se naj bili ogrevali. Pa še kako dobro so vedeli! Pa so se šli pretvarjat pred ubogim starcem, ki mu je od vse švabske slave ostalo edino hrepenenje po očetovi zemlji. Nikdo je ne ljubi in do kraja jo je izžel najemnik...«

Vuk je zaklel s tako nenavadno in strašno kletvico, da je pognala Levstiku kri v glavo. »Nikar za božjo voljo!« je vzkliknil. »To so strašne besede!«

»Turška dediščina, kaj hočemo! Ves Balkan preklinja tako in vendar živi poštenejše življenje kakor na primer tale pobožnjaški Dunaj.« Spet je pristavil gromko kletvico in je skromno nadaljeval: »Sinko, kletvica sama po sebi je nedolžna stvar, če ni v srcu in v glavi hudobije. Šokci ste vsi nekoliko preveč v besedah dostojni. Nič ne pomaga! V vsakem človeku je hudobija, bolje, da si išče duška v besedi kakor v dejanju.«

»Vaši misli ne ugovarjam,« se je branil Levstik malce užaljen, »zase sem pa prepričan, da mora človek stremeti po soglasju med besedo in dejanjem.«

»Eh, mladič, mladič... Če se ne boš naučil ob pravem času lagati, te bodo poteptali kakor čreda jeznoritih slonov...« Vuk je sočutno majal z glavo in iskal preko polite mize Levstikove desnice. »Pa še nečesa ne smeš pozabiti, sinko,« mu je prigovarjal tiše, skoraj očetovsko. »Človek se mora vsaj tu in tam sprostiti. Tudi suženj. Toda njegove verige so premočne, zato se sprošča v misli in besede. To ni nič hudega. Gorje pa, če se začne zatekati v laž. Tedaj se mi zdi, da čepi v zasedi z dvignjenim bodalom.« Starcu se je nenadoma zmračil razgreti obraz in nekaj ostrega, mrzlega mu je leglo nanj, da je bil ves podoben stari razdraženi ujedi. »Vidiš, sinko, takšni so bili tudi tvoji rojaki. Olikanih, sladkih besedi, pa meglenih, nemirnih oči in zahrbtnih misli... Ti pa bodi drugačen in zavedaj se, da nas čakajo velike reči...« Vuk se je sklanjal preko mize in je trkal z dolgim koščenim prstom kakor z ostrim kljunom na Levstikove prsi. V njegovih očeh pa je videl gost nekaj blagega in očetovskega, da se mu je moral smehljati, četudi ga je začel mučiti nenavadni pogovor.

»Od nobenega Slovenca, niti od Kopitarja nisem mogel zvedeti, kaj bi storil, če bi Srbija vstala.« Levstik se je nemirno zganil. »Da, da — vstala!« Starec mu je kar koval z ostrim prstom po srcu. »Kaj misliš, da gojim jezikoslovje zaradi jezikoslovja? Saj nisem pokojni kum, Bog se mu naj usmili duše, telesa je bil vražjega, ali pa dvorski učenjak Miklošič? Ne, prijatelj, pisal sem z istim namenom, kakor sem hajdukoval. Da bi Srbija vstala...!« Po teh besedah sta oba molčala in v nekakšni zadregi sta strmela drug v drugega. Šele zdaj sta opazila, da se je med pogovorom pošteno stemnilo v tesni, pritlični sobici. Sever je zavijal okrog oglov in šipe v oknih so tenko podrhtevale. Levstika je spreletel mrz in skoraj zbal se je poti do svoje mrzle vlažne kamrice. Tedaj je opazil, da so zagorele luči na ulici in v sosedni hiši. Zdrznil se je in se takoj pričel odpravljati. Spočetka ga je gostitelj ustavljal, ko pa je spoznal njegov trdni namen, mu ni rekel več besedice...

IZ POVOJNE SLOVAŠKE LIRIKE*

PAVEL G. HLBIŃA

V STAREM MLINU

Bil v starem mlinu sem te dni.
Za dnevom dan kot čoln leti.
Srebrnosivi zvok temnih koles
razbija modri sij nebes.
Valovja vzdih v peni vró zeleni,
tam platno belita dve mladi ženi.
Moj vzdih je v senci, v soncu je njih smeh.
Val ziblje se. Saj v sanjah ni uteh.
Kolo se zdi mi kládivo veliko,
na tisoč zvezd drobeče časa sliko.
Deklè vodé nataka v vrč iz gline,
jaz gledam raco vrh gladine,
kako po bistrem toku plava.
Tedaj odkrije se mi misel prava,
zakaj pogosto hodil sem do reke,
posedal žalostno ob rob poseke,
pa vedel nisem, kaj srce mi mami.
Iz sna velika riba me predrami,
ki s pljuskom nad vodó se je pgnala —
Ta hip je name težka krivda pala.

MISTIKA NOČI

I

Ko duše mrak vijoličasti pade
v razkošja lepega vablјivost bežno,
počitka našle bi oči si rade,
na tihih vodah igrajoč se nežno.

Na mizi križ stoji iz hrastovine,
namesto dragih kamnov poblesteva,
a duša sklanja v lastne se globine
kot v raju zapeljana mlada Eva.

Noč me odela s svojo je svetlobo
kot mašnika gorečih sveč lesteneč.
Srebrni mesec se prikral je v sobo
prebirat zbrano rožni venec.

* Priobčujemo drugi in zadnji del kratke antologije povojne slovaške lirike.

II

Ime našla prelepo je tišina
nevidni zvezdi bolečine moje;
pripravlja doto ji cvetov belina,
Duh sveti pa darí sedmere svoje.

Kralj svatbeno mi dal je oblačilo
in prstan za najlepšo je nevesto.
Privesti moram mu jo v povračilo,
za ceno smrti izslediti cesto.

Kot pravljic čudež me to mika:
oteti sem dolžan jo živo
zobem peklenškega zvodnika.
Za boj mi dal je moč neuklonljivo.

JAN HARANTA

OBISK PRI MATERI

Pozdravljam v Bogu Te, tu v stari rodni hiši,
kot sem pozdravljal v cvetju Te detinskih sanj,
ko si nazivala me dar nebes najvišji,
prepričana, da si določena od davna zanj.

Pozdravljam Te, od tistega duha preroben,
ki se iz Té prelil je v mojo kri.
Ob mé ko meč udarja pest posvetnih bojev,
a volja vedno vztrajneje mi jekleni.

Prav ista misel v srcu Tvojem zdaj počiva.
O nočem, da bi vzdramil se njen tihi spev.
Pozdravljam Te smehljaje kakor mlada njiva,
ki čeznjo plahutal te pesmi je odmev.

Pozdravljam v vrtu grede, mati, ki jih greje
nebo dobrotno Ti, njih cvetni prah in sij,
solz roso biserno, ki drobni dež jo seje,
ko pada na srce, srce brez radosti.

Objemam z vzklikom deblo rodnega drevesa,
ker domačije spev v šumenju čul bi rad,
najlepši spev, ki s srečo dušo vso pretresa
brezdomcu, ki ni našel nikdar rodnih vrat.

NOVOLETNA LEGENDA SV. GRALA

O vitezi,
 je Artur kralj dejal, življenja vašega ni smoter spanje,
 odprti so skednji na domu, ki naše je snovanje.
 Enkrat naj krožita še kelih in patena,
 enkrat naj še pogled sledi obema,
 potem vsi svetli in Duha prežeti,
 sinovi božjega kraljestva na tem svetu,
 stopite k narodu, naj hrani še smodnik si v kleti
 za skušenj čas, v vihravih stisk naletu.

O vitezi,
 pred vami noč zija in veje piš studeni,
 šepčče straži: Spi! in roži pravi: Zveni!
 V opoju roža rada blisnila bi v zrak —
 čigava zemlja je, kdo tu je volkodlak?
 Vi iz krtin ste zlezli, mali slepi krti,
 jaz sonca sin sem, vi sinovi smrti,
 dom, ki ga stavite, ima skednjè odprte.

Pol zemlje je v temí, pol je vselèj je sončne.
 Pol zemlje je na pródaj, zakličí z bobnom v svet —
 po zbitem tlaku padel boš ko mrtve pesmi sled.
 Bog dal je lepo noč, dokler smo gledali temó.
 Prišel, odšel oproda je z orožjem in lučjó.
 Tri gore preletel je, sedem sveč zažgal.
 Kdor včeraj bil gospod, bo zdaj ko suženj pal.

Ta zemlja naša je in duh, ki v njej bedi,
 na vrata trka, mati, da se speči sin zbudi.
 Prežé od zgoraj, spodaj in od vseh strani,
 v pepel bi se sesula dom in skedenj zidani.
 Vstanite brž, ne čakajte, da pridejo tirani,
 da svet osmrtnico po nas oznani,
 bil narod je, da pravljice nekoč rekó,
 v katerem volje do življenja ni biló.

Da narod naš, ki je imel očeta Hlinko,
 poguma bi ne našel te vzgojiti, sinko,
 in vpričo narodov sveta edini
 življenje Bogu dati, blagor domovini!
 Vstopite, vitezi, v družine našega rodu,
 da bi duha ne žejal, ne podlegel zlu.
 Vstopite, vitezi, in s čudeži začnite!

Po trdem delu dneva naj za vami mrak
 spokojni poje, mleko mesto vod izvira,
 naj trdnost zakonov, ki smrad uljes izpira,
 zmeščča se v kruha kos, kjer ga je treba dati,
 v ljubezni novi naj zavisti ni poznati,
 ošabnost zakrni naj, sreča vsem naj sije,
 bršljan zeleni naj preroški stol ovije,
 naj varno bo, kjer gnezdo si je ptič izbral,
 v srca utripih, v igri sil zmedêni.
 Ko vrata skednjev naših bo zaprl nam varni val,
 potem se, vitezi, spet snidemo pri meni.

MAŠA HAL'MANOVA

V ZAKLETEM GOZDU

Šla sva s predragim
 skozi gozdove
 nekdanj vesela.

Dragi pod jelko
 belo priznal je,
 da me ima rad.

V vejah po drevju
 škratov je jata
 snežnih sedela.

V nemi tišini
 smučka je kamen
 trdi zadela.

Gozd smehljajoč se
 stresal raz veje
 beli je hlad.

Duša mi vriska.
 Za mojim dragim
 sled je vzblestela.

JAN KOSTRA

MOJA GRUDA

Zaželèl sem šepetati spet besede:
 moja gruda.
 Ej, zašli smo, zablodíli,
 v množici bolesti in tegobe
 daljnim mestom svoja srca dali,
 verze lepoticam bledim pošiljali
 v sunkih vetra, ki je trgal listje
 prapomladi.

A ti si me zaman pričakovala,
ti zvesta gruda kamenita,
pas posajenega krompirja,
ponižni oves beračije,
trnje v meji,
šipek,
ti hrabri vitez nežno lepe,
slepe rože.

A ti si me zaman pričakovala,
obleko vezla,
vsa pohlevna v ponositosti dekliški,
ti, ki doslej poznala nisi hvale
zaljubljenčevih ust.

Kraljična moja bosa,
najlepših jagnet pastirica,
svetnica zagorela v soncu,
spodrencana perica
na bregu najbistrejših vod.

Glej, vidim te
na pragu hiš.
V zapadni zarji ogenj prasketa
in iskre švigajo pod nebes.
Čred zvonci pritrkavajo
in vtihajo v okrilju sna.
V okrilju sna utihajo
piščanci drobni
po jamah mehkih gnezd.

Le ti si si z roko oči zakrila,
utrujena od tožb,
pričakovanja.

Odmetam v prah beraško malho
in lomim palico, tovarišico v blodnjah,
z obrazom padam ti v naročje travnato,
o, gruda rodna!

OBRAZ SLOVAŠKE LIRIKE

1918—1940

Svetovna vojna 1914—1918 je oster mejnik na vseh področjih slovaškega udejstvovanja. Zlasti pa se njene posledice poznajo v poeziji, ki je za vsaktere spremembe najobčutljivejša. Razlika med predvojno in povojno poezijo se kaže posebno pri tistih narodih, ki so šele po svetovni vojni dosegli politično samostojnost. Šele politična svoboda je omogočila polni razmah vseh sil, tako gospodarskih kakor duhovnih. To velja v največji meri tudi za slovaško poezijo.

Do prevrata ima vsa poezija izrazit narodno buditeljski značaj. Predstavnik sta Vajanský in Hviezdoslav s svojo realistično poezijo, toda oblikovno ju je skušala zamenjati »moderna«, simbolizem in dekadenca, z glavnima pesnikoma Royem in Kraskom. Madžarski politični tlak je ubijal v narodu sleherno narodno samozavest. Vcepljal je čut manjvrednosti in potiskal duhovno življenje v ozki tradicionalizem. Kolikor pa je prihajalo svežih dihov iz Rusije ali preko Cehov od zapada, niso mogli zbuditi širšega gibanja. Vse kulturno življenje in ustvarjanje je torej le pridušeno telo. Vendar pa je ta doba v primeri s prvo dobo povojne poezije mnogo zrelejša, samostojnejša in bolj izoblikovana.

Prvi sadovi velikih sprememb se pokažejo okoli leta 1925. Široka svoboda po vojni je rodila novo navdušenje in novo revolucionarnost. Novi narodni in politični razvoj je že omogočal osredotočenje delovnih sil, zrasla so kulturna središča in se razvile kulturne ustanove. Narodni prerod je predril na vas in objel tudi nastajajoče meščanstvo. Na vse strani se je raztekalo življenje. Tako se je razraščala poezija zdaj iz neposrednejšega stika z življenjem, z narodom in tudi z resničnostjo. Pogled na življenjsko in duhovno problematiko se je vedno bolj ostril. Evropski miselni tokovi, čeprav še tako kratkotrajni, so si našli pot tudi v slovaško slovstvo. Mladina se je opajala z optimizmom, z vero v svet in ni zavračala nobene oblike resničnosti. Obrnila pa se je proti preteklosti in hotela živeti z duhom časa. Številčno je to najmočnejša pesniška generacija v slovaški poeziji in je obetala in tudi prinesla po letih razvoja novo pomlad. Na splošno bi mogli vso slovaško povojno poezijo označiti sprva kot poezijo globlje evropeizacije in slednjič kot poezijo poglobljenega nacionalizma.

Prerez povojne poezije pa ni tako enoten, kot bi morda sklepali po tej kratki oznaki. Poleg vseh dobrih strani je prinesla ta pestrost tudi mnogo zmede. Od številnih pesnikov ima skoro vsak svoj načrt in svojo smer. Pojavljata se slepi fanatizem in poverstvo, včasih tudi razdiranje; zakaj mladina je hotela v svobodoljubnosti graditi povsem novo umetnost. Pri tem pa je prepolna zunanjih vtisov pogosto pozabljala na bistvo poezije, na klic pesnikove duše same, na notranjo napetost, ki je nujni in edino pravi vir poezije. Vsi ti pogreški so vendar vpricho dejstva, da je bila svetovna vojna velikanski preobrat, razumljivi. Težko si je misliti, da bi mladi narodni duh po tolikih pretresih dosegel takoj dognano pot, in to še najmanj v poeziji, tako neposrednem izrazu občutja. Veliki površnosti in eklekticizmu, ki jo splošno očita kritika tej dobi, bi mogli postaviti nasproti dejstvo, da predstavlja regeneracijsko dobo slovaške poezije, in če očitajo predvojni dobi v neki meri statičnost, bi prav povojno dobo lahko označili po njeni vitalistični razgibanosti.

Med najstarejše pesnike po vojni, ki so nastopali že pred vojno v znaku predvojnih struj, spada Janko Jesenský (roj. 1874), bivši pod-

predsednik Slovaške krajine. Je pesnik ljubezni do domovine ter resni opazovalec in kritik domačih razmer. Izdal je mnogo pesniških zbirk, obenem pa je plodovit pisatelj in prevajalec iz ruščine. Nacionalno poezijo je gojil tudi Rázus Martin (1888—1936), po poklicu evangeličanski župnik, politični voditelj avtonomističnih evangeličanov, torej v politiki Hlinkov sobojevnik. Bil je izredno plodovit književnik; saj je izdal okoli 30 knjig pesmi, esejev in romanov. Poezija mu je predvsem evangelijska in apostolat narodne ideje, a v njej dosledno spaja svoj jaz in svojo usodo z usodo svoje zemlje.

Med množico v prvem desetletju po vojni nastopajočih pesnikov sta se kot pesnika najmočneje izoblikovala Jan Smrek in Emil Boleslav Lukáč. Čeprav sta si v bistvu zelo nasprotna, sta oba individualistično subjektivna in predstavljata s svojim literarnim krogom dve struji.

Jan Smrek z občanskim imenom Čietek (roj. 1898) je najharmoničnejši in najbolj uravnovešeni od vseh sovrstnikov, zato tudi najpopularnejši. Prinesel je v slovaško poezijo nov svet, svet življenjske radosti in optimizma. Je primitivec in največji erotični pesnik. Poleg tega bi del njegove poezije mogli imenovati civilizacijski lirizem, kjer pesnika zamamlja moderni čas, a brez posebne problematike, brez vztrajnejše introspekcije. Kot v ostalih, ostaja tudi v teh pesmih impresionist, ki ga mika predvsem površina. Oblikovno odlikujeta njegovo pesem preprostost in godba. Verz je razgiban, izraz poln, svetel in topel. Z zadnjo svojo zbirko je svojo vitalistično smer malo zaokrenil. Iz širokega sveta, ki nima barv njegove domačije, je ozdravil zemljo. Po tej zbirki je umolknil, ker v svetu ni več mesta za smeh in dobro vero, ker ne more več sedeti v kletki lastnih osebnih razpoloženj, ko ga je pa čas kot vso Evropo vrgel v areno življenja. Nikoli ni hotel biti v poeziji ideolog-prerok; ta mu ne odgovarja, da bi pel iz tragičnega doživljanja sveta, temveč molči. Razen pesnik je bil Smrek organizator in urednik vsega slovaškega književnega in knjižnega dela pri češkem založniku Mazáču v Pragi, kjer je tudi urejal odlični literarni časnik Elán. Sedaj ta časopis izhaja v Bratislavi, kamor se je zadnje leto preselil tudi Smrek.

Emil Boleslav Lukáč (roj. 1900), evangeličanski pastor in profesor na evangeličanski teološki fakulteti v Bratislavi, je nastopil istočasno kot Smrek, vendar kot povsem drugačna pesniška osebnost. Lukáč je problematik, pesnik razboljene meditacije, refleksije, razumske razklanosti. Nikjer v pesmi ni sledu o harmoniji, ki jo gleda Smrek, temveč v boleznem razmišljanju pogloblja prepad duše in sveta, duha in resničnosti. Z vztrajnim samoopazovanjem išče dognanega in končnega, a vedno brez uspeha. Čustvo, melanholija in prirojeni pesimizem mu posredujejo le življenjsko tragiko in spore. Stalno čuti svojo osamelost. Toda iz tega pesimizma, skoro nihilizma je našel pot do doma, ki mu izraža ljubezen in zvestobo. V slogu kaže kot refleksivni lirik več smisla za arhitektoniko in dramatiko. Vsaka njegova pesem ali zbirka je enotna in izdelana. Izogiba se improvizacije, vselej je umirjen, miselno in oblikovno dognan. To celo včasih napravljata vtis monotonosti in pesmi so kot lepi kipi, ki bralcev ne ogrejejo. Mnogo tudi prevaja, zlasti francoske in madžarske pesnike.

Lukáč je redigiral tudi pesniško zapuščino rano umrlega Andreja Guotha (1906—1929). Guoth je romantik, sanjač in idealist. Prav poseben pečat daje njegovi pesmi slutnja smrti. Njegova pesem je torzo, ki daje slutiti pesniško moč, ki se še ni mogla razviti.

Zelo kratek čas se je uveljavila socialistična poezija kot odmev novih nazorov, nove dejavnosti in usmerjenosti. Nje začetnica je generacija, ki je l. 1925 izdala zbornik Dav (= množica), odtod naziv Davisti. Nastopala je z vsem negativizmom in anarhizmom, rušeč dote-

dANJI MORALNI, DEJAVNI LIK SLOVAŠKEGA NARODA, KI SE JE OPIRAL NA VERO. Razglasili so ga za mrtvo ideologijo, ne da bi ga nadomestili s čim novim. Razredna poezija je bila novost, vendar se ni dotaknila slovaške duše, ker je bila le teorija, ne pa doživetje. Uvedla je sicer socialni problem v poezijo, pomenila pa ni resnejše oploditve. Za doseženi uspeh se ima v veliki meri zahvaliti predvojnemu tolstojanizmu in slovanofilstvu, ki je bil pripravil pot enodušnemu oboževanju Rusije. Značilen pesnik te socialistične poezije je Jan Rob-Poničan (roj. 1902, advokat). Sprva je politični marksistični agitator, pozneje pa v svoji proletarski poeziji dopušča tudi sanjavnosti in intimnost, a ostaja oblikovno zelo povprečen.

Tip resničnega pesnika med marksističnimi Davisti pa je Laco Novomeský (roj. 1904, časnikar). Od tematične socialistične, sicer ne- navadno znežene in zestetizirane poezije se je razvil v poetizem in končno v sintezo obeh. Že v prvi knjigi je napisal poleg socialnih in agitatoričnih verzov tudi nekaj čiste poezije. V naslednjih zbirkah pa je postopoma odkrival nove resničnosti sveta. Poezija ga polagoma vodi v kontemplacijo. Od slike prehaja do refleksije in v trenutku tesnobe tudi do vprašanj. Odgovora nanje ni. V zadnji zbirki se pesnik prebije k zgoščenemu jedru resničnosti, k njeni osnovi in v odgovor spozna z grozo in tesnobo, da je v stoletju topov in pušk nepotreben pesnik in človek. Človeška družba je negacija njegovega ustvarjanja in življenja. Odtod otožnost, ena najtrpejših v slovaški poeziji.

Katoliško dijaško avtonomistično gibanje se je začelo okoli konservativnega, lokalno patriotskega časopisa Vatra (= Kres). Gibanje je bilo sprva le politično (iz njega na primer K. Sidor), pozneje pa so izšli iz njega tudi književniki (kot na primer Urban, Nižnanský, Hrušoveký i. dr.). Skupina pesnikov iz tega kroga se je odločneje osredotočila na pokrajinsko, narodno tematiko in je najsorodnejša revolucionarnim Stúrovcem.

Začetnik prave vaške poezije je Jožo Nižnanský (roj. 1903, časnikar), ki na široko proslavlja kmečki primitivizem, zemljo in vas. Nezakoreninjenost sodobnega človeka je postavil nasproti spokojnosti rodne grude, prepredene s spomini in pripovedkami pradedov. (Ko je opustil poezijo, je pisal in še piše ogromne tetralogije in trilogije rodoljubnih zgodovinskih romanov brez umetniške cene.)

Poleg Nižnanskega sta v agraristični skupini pomembna še Hečko in Král', ki idejno prehajata k socialističnim pesnikom.

Poezijo agrarističnih pesnikov je netila tudi politična neizravnost med Čehi in Slovaki v novi republiki. Tu se je vezala kmečko socialna problematika s politično. Nezadovoljnost si je našla svojega izraza v bojeviti nacionalistični in celo zgolj politično propagandni, avtonomistični pesmi, kakršna je bila sprva poezija glavnega pesnika, resničnega poeta te vsebine, Andreja Žarnova (z občanskim imenom dr. Subik, univerzitetni profesor na medicini v Bratislavi, roj. 1903). Kakšna je bila njegova pesem, moremo soditi po tem, da je bila prva zbirka zaplenjena. V drugi zbirki pa je mnogo zmernejši in pravilneje gleda na slovaški problem. Korenine zla išče sedaj ne le v politični konstelaciji, temveč tudi v usodni majhnosti Slovkov, duhovni gnibli in neznačajnosti, v nedostatku prave veličine. Njegova poezija je življenjski izbruh slovaškega narodnega čutenja. V zadnjih zbirkah je izklesal svoj odločen pesniški obraz. V njih je značilna nadosebna simbolika. Vero v bodočnost opira na delavnost kmečkega kolektiva. Malokomu je bilo dano najti v usodnih narodnih trenutkih zadnjih let besedo, ki bi v vulkanični neposrednosti in v globoko človeškem strupenem gnevu znala tako dati duška narodnemu razpoloženju, kakor jo je znala to izreči beseda Žarnova. Njegova poezija se priključuje razvojni črti od Stúrovcev do Kraska, Jeseenskega in Rázusa.

Program Francoza, abbéja Brémonda o čisti, netendenčni poeziji si je osvojil mladi krog katoliških pesnikov, ki je izdajal mesečnik Postup (1954) in pozneje Pramen (1956—57) pod uredništvom K. K. Geraldinija in Dilonga. V to skupino spadajo: Pockody, Pogorielov, Geraldini, Dilong, Hlbina, Haranta in drugi.

Hlbina Pavel (z občanskim imenom Gašparovič, roj. 1908, duhovnik) je tipičen predstavnik te poduhovljene lirike, zlasti v prvih zbirkah, kjer se predstavlja kot velik subjektivist, ki prav nasilno poduhovlja resničnost. V zadnjih zbirkah pa pogosto neprirodno utesnjuje neposrednost osebnega izraza, se približuje primitivizmu v obliki, vendar pa ne prepričevalno, tako da postaja pesem včasih nerazumljivo igračkanje (manira surrealizma, ki jo je posnel po Dilongu).

Rudolf Dilong (roj. 1905, frančiškan) je v zadnjih dveh treh letih pisal poezijo, do katere javnost ni našla poti. Dilong je najplodovitejši slovaški pesnik, saj je v zadnjih desetih letih izdal skoro dvajset knjižic svoje lirike. Spočetka je preprost pevec in slavitelj vaške idilike, nato ustvarja iz domišljije in bujne inspiracije, se zateka v frančiškansko preprostost pa spet pobegava v kozmopolitstvo, propaganda in poje surrealistične pesmi, vedno nestalen in vihrav in kar neizčrpen v iskanju novega in osupljivega. Kljub vsemu je v njegovi obilni pesniški žetvi čutili utrip pravega lirika in Dilong je dejansko tudi prispeval mnogo k razvoju slovaške lirike s tem, da je zrevolucioniral pesniške duhove. Z Beniakom sta prvoboritelja za osvoboditev slovaške poezije od ustaljenih šablon in jo bogatita z vedno novo predstavnostjo in izraznostjo.

Jan Haranta s prvo zbirko sicer ni zbudil zanimanja kritike, z drugo pod značilnim naslovom Blagoslovljena zemlja iz letošnjega leta pa se je uvrstil med prve pesnike. V njej je lirik tihe, osebne kontemplacije, religiozne in domoljubne. Oblikovno je brez zunanje modernosti, iskren, nevsiljiv, preprost v metafori, besedi in obliki. Njegova pobožnost je pristna, Uvršča se kot religiozni in duhovni lirik ob Beniaka in Hlbino, kot lirik naroda pa ob Žarnova in Kostro.

Med številnimi moškimi se razen enega samega ni uveljavilo nobeno žensko ime. Edino Maša Hal'amová (roj. 1908, poročena Pullmanová) je izrazita pesniška postava. Prinesla je tipično žensko pesem usode in ljubezni. Odlikuje jo močno podajanje svojega osebnega sveta. Nje sila je v detajlu, tematično je omejena. Verz ji je pojoč, ritmično poln in spominja pogosto na narodno pesem.

Od povojnih pesnikov, čeprav se njegova tvorna linija začne šele dvigati pozno, je najstarejši Valentin Beniak (roj. 1894, javni notar). Sprva njegova poezija ni subjektivna. Podaja le kratke impresije iz življenja. Polagoma pa prehaja k refleksiji, primerjajoč svet starih časov, antike in srednjega veka z nemirno današnjostjo. Odtod izhaja njegova žalost ob pogledu na spomenike Rima in Pariza in končno vizije bodočih obračunov. Nemir ga vedno bolj bega. Njegova poezija predstavlja ključ k razumevanju celega obdobja. Sedaj je Beniak centralna osebnost slovaške poezije. Značilen zanj je zdaj neki nov simbolizem, moralni in nacionalni patos, s katerim podčrtava predvsem etično noto vsega narodnega dela (prim. Novoletno legendo sv. Grala z idejo: Edini izhod iz problematike današnjosti je obnovev verskih načel in zmaga duha nad nasiljem). Obenem z doživljajsko platjo pa se je izpopolnila tudi oblikovna stran pesmi, ki kaže posledj jasnost in konciznost. Navdušena kritika ga imenuje preroka po moralni in klasika po umetniški plati.

Posebno skupino po letu 1935. predstavljajo surrealisti, gradeč brez domačih socialnih, kulturnih in literarnih temeljev, teoretično izhajajoč iz tujih zahodnoevropskih vzorov. K njej se šteje od Postupistov v zadnjih letih Dilong, ki je za seboj potegnil Hlbino, a brez

poetičnega uspeha. Glavni surrealist je Rudo Fabry, po zelo obširni pesniški zbirki je zaslovel Vl. Reisel. Struja je seveda brez čitateljev in bo verjetno splahnela, ker tudi nima izrazitih pesniških talentov.

Dogodki zadnjih let so slovaške pesnike brez razlike svetovnega nazora in umetniške smeri — izjema so surrealisti — poklicali domov. Nako se vrača Lukáč iz pesimizma, ki je vedel prav v nihilizem, k verski mistiki in narodu. Beniak se vrne iz širokega sveta z novo poezijo, ki pozna rodno zemljo. Vrnil se je že prej Smrek, ki je obiskoval Tahitije in zapadnoevropska velemesta. Vrnil se je Novomeský iz socialistične in poetistične poezije in še mnogoštevilni drugi. Odlično mesto je v zadnjem letu zavzel med najmlajšimi Jan Kostra, sprva izrazit poetist, ki si je svet in njegovo drobno stvarnost razstavljaval v spekter barv in razmišljanj. Toda že v drugi zbirki (Moja rodna gruda, 1940) se s spokorniško pesmijo in iskreno bolečino vrne k edini stalnosti, edini resničnosti v neresničnosti časa, k rodni grudi. Iluzije so odmrle, pesnik se je znašel v novem doživljajskem kompleksu. Mesto dotedanjega domotožja je vzplamtela ljubezen. Oblikovno je v neki meri ostal zvest poetizmu prve zbirke, kjer pogosto žrtvuje temo za slušni efekt, vendar preveva to zbirko lirski dejavnost.

Nova generacija, ki ustvarja v novih razmerah (po letu 1939.), predstavlja očiščenje in povojni liriki. Oplodila se je s širino čustva in izraza, se poglobila in se pogloblja ob težkih pretresih zadnjih dveh let. Narodne in osebne preizkušnje obnavljajo religiozno inspiracijo in ljubezen do rodne grude postaja spet predmet pesniku liriku. To je generacija, ki dobro pozna preteklost in jo vrednoti, a misli obenem na bodočnost svojega naroda. Toda rešitev išče iz lastnega dna. Kritika seveda pozdravlja vrnitev slovaške Muze k rodni zemlji in k domačim problemom in celo zahteva popolno odklonitev od splošnih interesov in svetovne problematike, da, celo od vsake mimoslovaške tematike. Vendar se zdi, da kakor nekateri pesniki tudi ona ni vedno iskrena. Poezija bi kmalu ne bila več poezija in nekateri pesniki sami svanijo pred tako ozkostjo in kratkovidnostjo.

Kakor so se v dvajsetletju republike Češkoslovaške le redki pesniki razvili v samostojne pesniške osebnosti nadpovprečnih kvalitet, tako se bodo iz množice ljudi, ki pesnijo v novih časih in novih razmerah, dvgnili le redki na stopnjo, da jim bo bodočnost priznala ime velikih umetnikov. Slovaško slovstvo živi sedaj dobo lirike — in v njej bodo dozoreli še lepši sadovi —, a napoveduje se že doba velikega razmaha proze.

Literatura: J. E. Bor: Poezia povojnového Slovenska, Bratislava 1934; dr. Rudo Britan: Vybór zo súčasnej lyriky, Turč. Sv. Martin 1935; Wladyslav Bobek: Prehl'adné dejiny slovenskej literatúry, Bratislava 1939; Jozef Dvořák: Tvář mladého Slovenska, Praha 1935; mesečníka Elán, Praha-Bratislava, in Slovenské Pohl'ady, Turč. Sv. Martin, letníky 1935 do 1940; važnejše pesniške zbirke obravnavanih pesnikov.

Juš Kozak: Maske. Založila Tiskovna zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani 1940. Strani 367.

Ob tej knjigi se mi je vnovič začela povračati misel, ki me vznemirja že nekaj let: Čemu lepo slovstvo in posebej še pripovedno slovstvo; kaj je v igri pesniške domišljije zadnji namen? Shakespearova čudovita razrešitev o delu pesnika, čigar oko »kroži v lepi blodnji, z neba na zemljo, z zemlje k nebu bliska« in »niču zračnemu daje ime in stalno bivališče« (Sen kresne noči, V. 1.), današnje družabne naloge pesnikove ne zadovoljuje, saj tudi Shakespeara ni zadovoljila, sicer bi ne bil pisal svojih tragedij in komedij s toliko občečloveško predirnostjo, ampak bi bil rajši pletel zgodbe same romantične fantastike. Pesnik je v vseh časih upodabljal splošne ali osebne resnice, bil je glasnik in spoznavalec svojega časa, zdaj je času po svoje vdano služil, zdaj in zdaj ga je uporno premikal. Toda kje je meja upodablajoče domišljije in kje se začenja pripovednikovo družabno poslanstvo? Saj so bili Homer, Vergil, Petronij, epiki srednjega veka, nadalje Dickens, Tolstoj, Dostojevskij itd., kar jih je velikih pripovedovalcev, vsi so bili tudi magi in vidci svojega časa in zaradi tega bodo živeli še v prihodnost, le romantični zgodbarji in dogodivščinarji so obledeli in za umetnost najbrž za vselej umrli. Zato se danes upravičeno vprašujemo, kaj koristi življenju, kaj samo »lepi blodnji in niču zračnemu«. Pojmovanje življenja samega nas danes odvaja od domišljije, stremljenje po stvarnosti omejuje njen polet in vse bolj težimo za resničnostjo. Morda res ne bomo potrebovali ničesar bolj kakor resnice in morda resnobni človek zares kmalu ne bo več prenašal lepe prevare pesniških zgodb, ki se tako zelo igra z našimi čustvi in voljo.

Kljub temu, da epika še vedno uspeva, se vendar ne vprašujemo brez vzroka, kako bo zanaprej z leposlovjem, kako bi najbolje služilo življenju. Te misli so kakor skušnjava in obletavajo tudi današnjega oblikovalca, zakaj naš čas preveč vznemirja misleca in etika, preveč priklepa nase uho in oko opazovalca, in ni se mu mogoče povzpeti k enotnemu pogledu in razgledu. Upadanje tvorne domišljije, katera naj veže in razgiblje divjo tvar današnjega življenja, spravlja čisto pripovedništvo v hudo stisko, zato ni čudno, da so nekateri glasovi napovedovali vso bodočnost edino noveli in prerokovali konec romanu. To bi pomenilo toliko, kakor da današnja domišljija še zmore kratko in ostro izoblikovalno zgodbo, ne more pa graditi velikih podob, v katerih bi se uveljavila enota časa, družbe, hotenja in nazorov, skratka, ne more več oblikovati velike enote življenja, ker je svet izgubil enotnost ter razpada v kose in nezdružljiva nasprotja. Prav iz zadnjega sklepa izhaja osnovna težava današnjega oblikovalca: ne domišljija, ki je bolj in bolj priklenjena na živo resničnost, ampak tvorna moč oblikovanja je tisto zadnje, kar daje pesniškemu delu čar enkratnosti in neumrljivosti. In ker je v sodobnem človeku enota razbita, oblikovalec lahko odkriva vedno nove razpoke in skrivne bolečine življenja, ne more pa k enoti in ne more zmagati sveta. Zato je današnje slovstvo v podrobnih spoznanjih lahko globlje, je lahko iskrenejše v izpovedih, močnejše v analizi, ne more pa k sintezi. Če bi se strani pregledali povojno slovensko pripovedništvo in bi ob novejši rasti naše epike poiskali tudi njen smisel, bi odkrili večinoma razkroj in bi našli le mala podob, ki svetijo v sedanjost, ali ki kažejo iz sedanjosti kam v bodočnost. Ker pa je za pot v bodočnost treba svoje vere in celo svojih sanj, še vedno vidimo, da današnji pripovednik ostaja sredi

snovi in se obupno bori z njo. Taki so najboljši med njimi. Stojе sredi svojega časa, se trgajo z njim, se mu rogajo in ga bijejo; zdaj in zdaj začutijo, da so ga premagali in da so si odprli pot, pa jih zopet zagrnejo razvaline podrte sedanjosti.

To tragiko slovenskega pisatelja, ki veže polpreteklost in sedanost in ki se hoče prebiti do jasnosti, najbolj živo čutimo pri Jušu Kozaku. Iz široke epike »Sentpetra«, kjer je razgrnil tragično veličino odmrlega starega rodu, njegove strasti in trpljenja, je po naslednjih povestih o neukrotljivi naturnosti kmalu v »Celici« izpričal svetovno-nazorska dognanja svojega ožjega rodu in stopil na pot epika esejista, kjer mislec, etik in pripovednik drugega podpirajo. Ta Kozakova pot je zdaj dozorela v »Maskah« in sodim, da je pisatelj tu našel svojo pravo moč in je šele v tej obliki mogel prav izraziti svojo osebnost.

V Maskah pesnikova domišljija komaj rahlo giblje snov, toliko da iz nje zadira naše krčevito življenje; zato so poteze tega življenja in taka tostranska resničnost trde; lko vanje vzgrajajo še dihi neznane onostranosti, se te podobe naberejo v groteskno trpkost. Pisatelj je sam dal ključ do knjige: »Zemlja, časi, ljudje in naša doživetja umirajo, mi jim snemamo maske«. Pravega pripovedništva je tedaj v Maskah malo, samo Leteči angel, Dvojni obraz, Tuja žena in še posamezni odstavki drugih spisov imajo pripovedni značaj, pa tudi v njih vidimo, da pisatelj skuša predreti v življenje samo na sebi in iz njega najti neposredno misel in svoj občutek sveta. Pripovedna dela spominjajo na pisateljeve mlajše novele, v katerih se spajata žgoča realitika s skoraj fantastičnim idealističnim vzgonom, le da pisatelj danes nasprotij življenja ne združuje v same zapletljave in jih ne rešuje z nenavadnimi dogodki, ampak prehaja v močno prizadeto gledanje sveta. Danes Kozak svoj svet doume, ker mu je s svojo mislijo pogledal v dno.

In vendar je glavni del knjige boj, tudi tam, kjer prevladuje zgodba. Odkriva nam »veter, ki je prišel v ljudi«, kakor bi rekel stari Petraž v »Bohinjskem pastoralu«, ko se človek več ne more najti s človekom, ko je usoda časa, da gre vse po zlu. Ob tem »vetru« je pripovednik svoje delo prepustil esejistu, ki postavlja socialna in duhovna nasprotja v svojo najbližjo okolico, ko oblikovalec življenja postane neposreden izpovedovalec, tožnik in borec. Značilni sta dve živalski zgodbi: Mumi in Passer domesticus, v katerih je pisatelj ob nežni opis živalskega življenja postavil družabne slike in grozo časa, zdaj v velikih in kričečih nasprotjih, zdaj v tihem posmehu, a od povsod se čuti zadnji, zadržani mir pred apokaliptičnim koncem. Ni brez prave zveze, da se ob branju te knjige večkrat spomniš na Cankarjeve živalske zgodbe v Tujem življenju in na Podobe iz sanj.

Najbolj osebni značaj v tej knjigi imajo Pogovor s kritikom etikom in Neljuba pisma. V Pogovoru se čutijo bolj antiteze vprašanj, ki jih je Kozak postavil ob delo in osebnost svojega sobesednika kritika, kot pa se nam razkriva njihova razrešitev; v Pismih imamo neposredno izpoved pisateljevega boja za naše zadnje, za našo osebno luč, za življenjski nazor in vernost, ali kakor pisatelj pravi o sebi: Blodnje za Neznanim. Temu bolečemu, daljnemu in zaradi iskrenosti tako tehtnemu poglavju bi bilo treba postaviti nasproti enako iskreno izpoved z nasprotne strani, saj do teh izpovedi ne more toliko apologet logik kot katoličan istega rodu, istih teženj in podobnih življenjskih bojev. Šele potem bi se nam približala pisateljeva bolečina in bi videli, da se za pisateljevim naturalistično zgrajenim idealizmom skriva živa strast do nevidne resnice in da je njegov pozitivistični nastroj še ves sredi razvoja. Kakor ga boli sila današnjega družabnega in duhovnega reda, da si je mimo nje našel svoj razgled, tako se zdi, da ima prav ta neutolažljiva in nepomirljiva bolečina še svojo pot in da kljub

velikemu zanosu ni literarna, čeprav misli Kozak, da je bila literarna Verlainova pesniška molitev.

Toda le iz takih dognanj sta mogli nastati obe največji umetnini te knjige, Georgesova maska in Bohinjski pastor, prva groteska življenja in smrti, vsa prežeta z realizmom in mistiko, druga mogočna pesem narave, ob kateri sicer zastoj iščeš Stvarnika, a te ob pogledih na ljudi zadene tem bolj v živo, čim dlje si od pisateljevega življenjskega nazora in čim bližji ti je svet, ki ga gledaš v kričečih nasprotjih. Trpka idila organista in ptičarja Balanta je zaradi svoje neprizadeti in neposrednosti mnogo učinkovitejša kot marsikatera izmed socialnih podob ob Mumiju in Vrabčku.

Pravo ozadje Maskam daje Ljubljana, ki jo je pisatelj kot rodno mesto opesnil v spominih, izpovedih, podobah in v zgodbi o grajski gospodični in pasarjevem sinu. Če ne poznaš Ljubljane, bi ti skoraj trdil, da ne moreš razumeti Mask. Le meščanski upornik, ki se je iztrgal iz starega izročila in se je zatekel v samoto in iz samote prihaja razkrajat laž in udobnost svojega rodu, pozna vse plasti kraja, njegove sestavine in naplavine. Ostal je sicer še povsem meščan, toda njegova bolečina je tem silnejša, čim bolj spoznava, da se sam ni mogel odtrgati od ljudi, ki jim snema maske.

Kozakova knjiga je v svoji slovstveni posebnosti in duhovni nastrojenosti delo, s katerim bi se bil rad mnogo dlje pomudil, kakor mi je ta trenutek mogoče. Morda se še vrnemo k nji. Vprašanje o slovstvenem in duhovnem delu današnjega slovenskega človeka, ki sredi svetovnega ognja in domače zabljenosti predirajo v jasnejšo pot, kličejo na odgovor in na prijateljsko besedo.

Francè Koblar.

Jože Pahor, Matija Gorjan. Izdala Slovenska Matica. Ljubljana. 1940. Strani 405.

Pahor se je za ta »roman iz velikega upora slovenskih kmetov proti fevdalcem leta 1515« dobro pripravil. O tem priča njegova študija, ki izhaja v Ljubljanskem Zvonu. V njem je najprej pokazal na spore, ki so nastajali med plemstvom in meščanstvom, kateremu je bil usojen vedno večji pomen. Zanimivo je pri tem, kako si ena in druga stranka ustvarja svojo udarno mladinsko organizacijo — človek bi rad vedel, če je to zgodovinsko ali je le prenos današnjih fašistovskih zgledov v stare čase. V te boje za stari in novi svet je postavil mladega Gorjana, ki je že blizu tega, da se odtuji kmečkemu rodu, iz katerega je prišel, pa ga krivica, ki je bila storjena očetu, vrže tja, kamor spada. Od tedaj mora stopiti v ozadje njegovo razmerje do dveh žensk, do zapeljane Majde in do plemkinje Klare. Posveti se organiziranju nezadovoljnih kmetov in meščanov, toda upor proti plemstvu, s katerim se je zvezalo še bogatejše meščanstvo, propade, ker je bilo med uporniki premalo složnosti in razsodnosti.

Čas, ki se ga je Pahor lotil, je bil vreden oblikovanja, saj spada med najpomembnejše v naši preteklosti. Število bralcev utegne, mislim, kakor pri vsaki knjigi, tudi tu odnesti svoje. Nekaj strani jih bo celo povleklo za seboj, saj niso brez napetosti. Pisateljevo stališče do vprašanja je dovolj nepristransko. Vendar moram reči, da se pri branju nisem mogel ogreti. Nekoliko se še spominjam pisateljevega Medvladja. Življenje je bilo tam sicer nekam zastrto, ali zelo pogosto je imel človek občutek, da gre za resnično zemljo in za resnične ljudi, da je delo celo dokumentarnega pomena. Tudi tu se življenje svetlika, včasih bolj, včasih manj, pa oživeti ne more. Vse premalo je verjetno in prepričevalno, zlasti kakšen Vid Kissel, in če je že verjetno, ni zadosti živo. Posebno velja to za pogovore. Če drugega ne, je nerodno, nekajkrat pa prav mučno, ko bereš, kako nenaravno modruje de Ruspijeva, kako nemogoče se spozablja zaljubljenec, ko

govori o pesmi in o temni vrtnici, ki naj pomeni drago žensko, ali kako na koncu Gorjan patetično prisega, ko bi vendar prav tako veljala navadna beseda. Na splošno so ti razgovori neka toga klenost, ki spominja na Pregelja, na katerega boš mislil tudi, če bereš takle stavek: »Vikar je govoril sunkoma, kakor da kleše, in vendar je bil smisel mehak, prirčen. Sunkovito govorijo prav za prav vsi, zraven tega pa sledi takemu sunkovitemu govoru ekspresionističen napovedni glagol, ki je danes že zares pošteno zastarela razvada in ki ga je Vladimir Levstik že pred leti zavračal, ker ni naraven. Na primer: »Zmagujmo,« je rasel Kissel; »Govoril« je napadal, je odbil itd. Tudi ne vem, kako je mogoče zapisati, da so bile planine čiste in veličastne, da bi človek padel na kolena pred njih lepoto. Togost kakor sentimentalnost, vse gre predaleč.

Za jezik se je pisatelj sicer potrudil, porabil celo kraške suhote za poslopja, kar ne vem, če bo vsem šlo, toda človek bi si želel če že ne večje naravnosti, vsaj brez takih grehov, kakršni so na primer: natlačen ljudi, Ljubljana je odmevala ogorčenja, je žehetel prihajajočega življenja itd.; pravec, prekinjen. Namesto do Orelj je treba do Orljeja.

Lino Legiša.

Knjige Mladinske Matice za leto 1939. in 1940.

Preden so začele izhajati publikacije Mladinske Matice, je bilo naše mladinsko slovstvo zelo zanemarjen del književnosti. Mladinske knjige so izhajale čisto po naključju, kakor se je pač zadelo kakemu avtorju ali prevajalcu. Stari, udomačeni mladinski listi so postajali vse bolj enolični in neživljenjski, stereotipni po vsebini in obliki. Zato je bilo res nujno dejanje učiteljske organizacije, ko je začela izdajati za ljudskošolsko mladino mesečnik »Naš rod« in tri do štiri knjige ob koncu šolskega leta za skupno naročnino 25 dinarjev. S sodelovanjem učiteljstva se je posrečilo razširiti Mladinsko Matico po vseh slovenskih šolah in naklada njenih izdaj je za naše razmere res velikanska. Danes lahko Mladinska Matica s ponosom pokaže enajst letnikov »Našega rodu« in sedem in štirideset knjižic. Po množini izdaj se gotovo ne more meriti z njo nobena podobna založnica. Glede na kakovost pa bo treba še precej truda, da pride tudi ta na odgovarjajočo višino. Oglejmo si s tega vidika publikacije Mladinske Matice v zadnjih dveh letih.

O listu »Naš rod« lahko mirno rečemo, da je res dober. Bogata, pisana vsebina, posrečeno menjavanje pripovedništva in pesmi s poučnimi sestavki, zlasti pa približanost otroški duši in otrokovemu dožemanju, vse to daje listu veliko vrednost. Strankarske usmerjenosti v listu ni. Večina sestavkov je tudi bogato ilustrirana in med ilustratorji najdemo imena skoro vseh mlajših slovenskih likovnih umetnikov. Med daljšimi povestmi je zlasti omembe vredna Bevkova zgodba o Petru Klepcu, ki je gotovo do sedaj najboljše Bevkovo mladinsko delo. Škoda le, da jo spremljajo zelo neizrazite ilustracije, ki otroku premalo povedo. Otrok ima do ilustracije drugačne zahteve kot odrasli in vsak ilustrator mu ne zna ustreči.

Vsakoletni knjižni program Mladinske Matice obsega navadno tri različne knjižice: slikanico, povest, poučno knjižico. V primeri z izdajami Mladinske Matice prejšnjih let se zdijo lanske in letošnje šibkejše in slabše izbrane. Tako skoroda ni zaslužila knjižne izdaje Roševa povestica »Dija«, saj je vsebinsko prazna in jezikovno plehka. Dosti boljše so Ribičičeve »Upornice«, čeprav motiv iz življenja čebel ni kdo ve kaj izviren in bi lahko bila mekatera mesta skrbneje izdelana. Seliškarjeva zgodba »Janko in Metka« nosi podnaslov »mladinska povest«, pa je v resnici bolj povest o mladini. Ta razložek je našim mladinskim pisateljem sploh premalo znan. Zelo se moti, kdor

misli, da otroci z veseljem bero vsako zgodbo o otroškem življenju. Nasprotno, če ni napisana po njihovem okusu, jih korenito dolgočasi. Snov mora biti taka, da pritegne otrokovo domišljijo, ki je v tem času daleč od stvarnosti, marveč živi čisto svoje življenje. Nespametno bi bilo, odvrčati otroka od »praznih pravljic« k »življenju« in »stvarnosti«, ker je ta razvojna stopnja naravna in potrebna. Zato odvrčanje tudi ne bi imelo uspeha. Teh dejstev Seliškar ne upošteva dovolj (kakor jih ne upošteva večina mladinskih pisateljev). Prvič je v knjigi vse preveč premišljanja in preudarjanja, premalo pa dogajanja. Kar pa je glavna hiba tega in podobnih del: kakor mislita, čustvujeta in govorita Seliškarjeva Janko in Metka, tako ne doživlja noben otrok. Tako doživlja kvečjemu tisti, ki hoče pisati za mladino, otrokom pa je ta način tuj in še nerazumljiv. Za zrelejšo mladino je napisana Arnošta Adamiča povest o koncu vojne »Ljudje v viharju«. Delo je dovolj dobro zamišljeno, pa slabo napisano. Posebno moti neorgansko spajanje vojaške resničnosti z grotesknimi prvinami (osel Jaka), čeprav je skušal pisatelj vprav s tem povest približati otroku. Kunaverjeva knjižica »Zakladi sveta« in Klemenčičeva zgodovinska čitanka »Iz starih in novih časov« sta dovolj dobro napisani. Izkušnje pa kažejo, da večina otrok takih del sploh ne prebere, ker jih ne zanimajo dovolj.

Vodstvo Mladinske Matice bo moralo torej skrbeti, da kvantiteti pridruži še kvaliteto. Izgovor, da pač ni dobiti boljših del, ne drži. Če je vsaka stvar sprejeta in priobčena, se seveda noben pisatelj ne bo potrudil, da svoje delo izboljša. Prav tako kot bralce pa se da vzgajati tudi pisatelje. Seveda je za to potreben sposoben urednik. Če kdaj vendarle ne bi bilo nobenega dobrega dela, bi moralo priti do veljave načelo, da je boljši dober prevod kot slabo izvirno delo. Tudi jeziku bo morala Mladinska Matica posvetiti še nekoliko več pozornosti. Čeprav v knjižicah ni prevelikih napak, najdemo v njih pogosto nesoglasja z veljavnim pravopisom, ponekod pa tudi nesoglasja s slovnico. Mladinski Matici bo le v čast, če bo odpravila tudi te pomanjkljivosti.

Janez Gradišnik.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Dr. Vinko Krišković: Na izmaku ove naše demokracije. Mala knjižnica Matice Hrvatske. Zagreb 1940.

Politično razgibanega človeka danes nič bolj ne zanima od vprašanja demokracije, posebno danes, ko lahko to vprašanje odpremo v vsej širini. To je poskusil tudi dr. V. Krišković, ki je znan po svojih delih »U svijetu paradoksa« in »Svjetska kolonijska politika«. Najprej govori o velikih in malih narodih, nato o velikih demokracijah in diktaturah, potem o malih demokracijah in na koncu o tem, zakaj so uspele predvsem male demokracije. Jedro knjige je opis posameznih malih demokracij: Svice, Finske, Švedske, Norveške in Danske.

Iz dela izvemo mnoge neznane zanimivosti, vendar iz njega ne spoznamo celotne problematike demokracije. Premalo je razvidno, da je njena dosedanja politična oblika svoje občane duhovno uspavala, in to zato, ker se v njej ni mogla uveljaviti celotna človekova narava. Demokracije so branile važne človekove vrednote, niso pa gradile na celotnem in resničnem človeku. V tem smislu Krišković preveč upošteva dosedanja demokratska načela in politično demokracijo, premalo pa se zaveda, da bo treba ustvariti predvsem socialno in gospodarsko demokracijo.

J. M. Péritch: Le Problème Yougoslave. Extrait de »Voix des Peuples«, Genève 1940.

Nasledstvene države avstro-ogrske monarhije so se ustanovile na temelju načela neodvisnosti in svobode narodov — načela, ki ga je proglasila francoska revolucija kot logično posledico individualne svobode —, vendar si tega načela niso privzele za svoj državni temelj, tako da bi ustvarile splošne narodne avtonomije, ampak so se uredile kot narodne hegemonije, kajti nad manjšimi bratskimi narodi in narodnimi manjšinami so začele izvajati unitarizem in centralizem.

Med temi akcijami ugotavlja prof. Ž. Perić kot Srb posebno neuspeh velesrbske politične akcije in razlaga vzroke tega neuspeha. Vzroki so dvojni, intelektualne in etične narave. Oboji so privedli do spoznanja, da je treba prej ali slej preustvariti Jugoslavijo v federativno državo (Bundesstaat), kajti edino v taki državi bodo Srbi mašili svojo naravno mero, Hrvati in Slovenci dosegli maksimum življenjskih garancij in razvoja, vsi skupaj pa bodo pod vplivom zakonov in časa ustvarjali srbsko-hrvatsko-slovensko sintezo, kajti »Jugoslavija je splošna kulturna nujnost in jamstvo evropskega miru.«

Spis je politična izpoved odličnega pravnika in odkritega Srba, ki mu je tudi do evropskih in krščanskih vrednot, ne pa samo do sile in uspeha.

M. Agapov, Izbor poziva I. deo. Biblioteka Matice Rada. Beograd 1940.

Znanstvene metode za izbiranje poklica so pri nas skoroda le po imenu znane, drugod, posebno v anglosaškem svetu jih že dalje časa z uspehom uporabljajo. Knjižica ruskega emigranta Agapova kaže, da se tudi med Srbi pojavlja zanimanje za to problematiko. Avtor poda v prvem delu kratko zgodovino poklicnega preizkušanja, ki pa bi morala biti vsaj nekoliko izpnejša. Dalje razpravlja o činiteljih, ki so doslej odločevali pri izbiranju poklica. Glavni del knjige pa obravnava problematiko poklicnega svetovanja na znanstvenih osnovah. Avtor dobro pozna nemško in francosko slovstvo, medtem ko angleškega, ki ga je največ, prav malo navaja. Morda si od poklicnega svetovanja le nekoliko preveč obeta, toda to naj pokaže prihodnost. Konkretnije in pogloblje bo obravnaval probleme drugi del, ki ga založnica napoveduje. Kratek predgovor je napisal knjižici dr. Bogumil Vošnjak.